

Noam
Chomsky

11.09.

David Peterson i Shifra Stern bili su mi od neprocjenjive pomoći u praćenju medija te im želim posebno zahvaliti.

Noam Chomsky

Sadržaj

Napomena urednika	7
Napomena prevoditelja	8
1. Još od rata 1812.....	9
2. Može li se rat protiv terorizma dobiti?	19
3. Ideološka kampanja.....	25
4. Državni zločini	33
5. Moguće opcije	51
6. Civilizacije istoka i zapada	61
7. Značajno obuzdavanje?	81
Dodatak A : Izvještaj State Departmenta o stranim terorističkim organizacijama (5. listopada 2001.)	103
Dodatak B: Preporučeno štivo	109
O autoru	111

Napomena prevoditelja

Izvorni naslov 9-11 odnosi se na američki način pisanja datuma – mjesec pa dan – ali upućuje i na telefonski broj 911, na koji američki građani zovu policiju kad se nađu u opasnosti. Stoga je i u prijevodu zadržan taj oblik.

Napomena urednika

Ovo što slijedi je niz intervjuja što ih je Noam Chomsky dao u prvih mjesec dana nakon napada na World Trade Center i Pentagon 11. rujna 2001. Intervjui su mahom vođeni putem e-maila, a često su davani stranim novinarima koji engleski govore i pišu kao drugi jezik. Premda su neki intervjui dani samo osam dana nakon napada, tekstovi su kraćeni, proširivani i revidirani u skladu s najnovijim vijestima sve dok knjiga 15. listopada nije predana u tisk. To objašnjava kako se u intervjuima s rujanskim datumom mogu spominjati listopadski događaji. Osim toga, pri uređivanju su kraćeni oni dijelovi u kojima se pitanja i odgovori ponavljaju u više intervjuja. Međutim, gdjekad su ponovljena činjenica ili stav namjerno ostavljeni, da bi ih se naglasilo.

Kao što mi je Chomsky napisao dok sam uređivao ovu knjigu: "Te su činjenice potpuno uklonjene iz povijesti. Čovjek ih mora vikati s krovova."

*Greg Ruggiero
New York City*

JOŠ OD RATA 1812.

Na osnovu intervjuja danog talijanskog listu *Il Manifesto*,
19. rujna 2001.

Pitanje: Pri padu berlinskog zida nije bilo žrtava, ali geopolitička se scena nakon toga stubokom izmjenila. Mislite li da bi napadi 11. 09. mogli imati sličan učinak?

Noam Chomsky: Pad berlinskog zida bio je događaj od velike važnosti i doista je promijenio geopolitičku scenu, ali ne onako kako se to obično drži, po mom mišljenju. Svoje sam razloge pokušao objasniti drugdje i neću ih ovdje iznositi. Stravične grozote koje su se dogodile 11. rujna nešto su posve novo u svjetskim zbivanjima, ne po svom razmjeru ili značaju, nego po tome tko im je meta. Nacionalni teritorij Sjedinjenih Država nije bio napadnut, čak niti ugrožen, još od rata 1812. Mnogi su komentatori povukli analogiju s napadom na Pearl Harbor, no to je pogrešno. 7. prosinca 1941. napadnute su vojne baze u dvjema kolonijama SAD-a – a ne nacionalni teritorij, koji nikada nije bio ugrožen. SAD su Havaje radije nazivali "teritorijem", no oni su zapravo bili kolonija. U toku proteklih nekoliko stotina godina,

Sjedinjene Države su istrijebile domorodačko stanovništvo (milijune ljudi), osvojile pola Meksika (u stvari, teritorije domorodačkog stanovništva, ali to je druga stvar), nasilno intervenirale u regiji, osvojile Havaje i Filipine (pobivši stotine tisuća Filipinaca), te osobito u zadnjih pedesetak godina, proširile svoje posezanje za silom diljem svijeta. Broj žrtava je kolosalan. Po prvi put, cijevi su uperene na suprotnu stranu. To je dramatična promjena.

Isto vrijedi, čak još dramatičnije, za Europu. Europa je pretrpjela ubilačko uništavanje, ali od unutrašnjih ratova. Istodobno su europske sile pokorile većinu svijeta na izrazito brutalan način. Uz vrlo rijetke iznimke, nisu bile napadnute od strane svojih stranih žrtava. Indija nije napala Englesku, niti Kongo Belgiju, niti Etiopiju Italiju, niti Alžir Francusku (koja ga također nije smatrala "kolonijom"). Nije stoga iznenadjuće da je Europa potpuno šokirana terorističkim zločinima počinjenim 11. rujna. Ponovno, na žalost, ne zbog razmjera tih zločina.

Što to točno navješćuje, nitko ne može naslutiti. No, sasvim je jasno da je riječ o nečem drastično novom.

P.: Moj je dojam da nam ti napadi neće ponuditi novo političko okružje, nego da potvrđuju postojanje problema unutar "Imperija". Problem se tiče političkog autoriteta i moći. Što Vi mislite?

N.C.: Vjerovatni počinitelji su posebna kategorija, no nije sporno da se oni oslanjaju na zalihe ogorčenosti i ljutnje zbog politike SAD-a u regiji, koja je nastavak politike ranijih europskih gospodara. Pitanje "političkog autoriteta i vlasti" nesumnjivo postoji. Nakon napada, *Wall Street*

Journal je proveo anketu među "bogatim Muslimanima" iz regije: bankarima, službenicima, poslovnim ljudima povezanim sa Sjedinjenim Državama. Oni su izrazili očaj i bijes zbog podrške koju SAD pružaju autoritarnim režimima i načina na koji Washington, svojom politikom "podupiranja tlačiteljskih režima", sprečava nezavisni razvoj i političku demokraciju. No, njihova je glavna briga bilo nešto drugo: politika Washingtona prema Iraku i prema vojnoj okupaciji koju provodi Izrael. Među ogromnom većinom siromašnog i napačenog stanovništva slična je ogorčenost još izraženija, i vjerojatno nisu oduševljeni što bogatstvo regije otječe na Zapad malobrojnoj zapadno-orientiranoj eliti i korumpiranim i okrutnim vladarima koje podržava Zapadna sila. Prva objavljena reakcija SAD-a bila je da te probleme riješi tako što će ih intenzivirati. To, dakako, nije neizbjegno. Mnogo toga ovisi o ishodu takvih razmišljanja.

P.: Ima li Amerika problema u vladanju procesom globalizacije – ne mislim pritom samo na nacionalnu sigurnost i obavještajne sustave?

N. C.: SAD ne vlada korporativnim projektom globalizacije, premda dakako u njemu ima vodeću ulogu. Ti su programi izazvali suprotstavljanje ogromnih razmjera, prvenstveno na Jugu, gdje se masovne prosvjede često može spriječiti ili ignorirati. U zadnjih su par godina prosvjedi doprli i do bogatih zemalja, te postali razlogom velike zabrinutosti moćnih, koji, ne bez razloga, osjećaju da su u defanzivi. Postoje vrlo čvrsti razlozi za suprotstavljanje u svjetskim razmjerima tom obliku "globalizacije", koji privilegira prava ulagača, koji se nameće, ali ovo nije mjesto za takvu raspravu.

P.: "Inteligentne bombe" u Iraku, "humanitarna intervencija" na Kosovu. SAD nikada nisu upotrijebile riječ "rat" da bi to opisale. Sada govore o ratu protiv bezimenog neprijatelja. Zašto?

N. C.: Isprva su SAD rabile riječ "križarski pohod", ali je ubrzo ukazano da bi to, iz očitih razloga, bila ozbiljna greška, ukoliko misle pridobiti saveznike u islamskom svijetu. Retorika se stoga preusmjerila na "rat". Zaljevski rat 1991. nazivan je "ratom". Bombardiranje Srbije nazivalo se "humanitarnom intervencijom", što nikako nije novogovor. To je bio uobičajen opis europskih imperijalističkih pothvata u 19. stoljeću. Da navedemo neke novije primjere, kaptalan noviji znanstveni rad posvećen "humanitarnim intervencijama" navodi tri primjera "humanitarnih intervencija" u razdoblju neposredno prije Drugog svjetskog rata: japska invazija na Mandžuriju, Mussolinijeva invazija na Etiopiju i Hitlerova okupacija Sudeta. Autor, dakako, ne sugerira da je pojma primjeren; nego da su zločini prikriveni kao "humanitarni".

Je li intervencija na Kosovu doista bila "humanitarna", možda i prvi takav slučaj u povijesti, stvar je činjenica: strasna objava nije dovoljna, već i stoga što se doslovno svaka upotreba sile opravdava na taj način. Doista je zapanjujuće kako su slabi argumenti kojima se opravdava navodna humanitarna namjera u slučaju Kosova; točnije, jedva da postoje, a službene su vladine reakcije dosta drugačije. Ali to je zaseban problem, o kojem sam razmjerno detaljno pisao drugdje.

No u ovom se slučaju čak niti izgovor "humanitarne intervencije" ne može upotrijebiti u uobičajenom smislu. Tako da nam ostaje "rat".

Ispravan bi termin bio "zločin" – možda "zločin protiv čovječnosti", kako je naglasio Robert Fisk. No, za kažnjavanje zločina postoje zakoni: identificirati počinitelje, dokazati im krivnju, pristup koji Vatikan i mnogi drugi preporučuju u slučaju Bliskog istoka. Ali to zahtjeva čvrste dokaze, te otvara put opasnim pitanjima: da spomenemo samo ono najočitije – tko su bili počinitelji međunarodnog terorističkog zločina što ga je Svjetski sud osudio prije 15 godina?

Zbog takvih je razloga bolje rabiti nejasan pojам, na primjer "rat". Međutim, nazvati ga "ratom protiv terorizma" je čista propaganda, ukoliko meta tog "rata" doista nije terorizam. Ali to očigledno nije slučaj jer se Zapadne sile ne bi mogle pridržavati vlastite službene definicije toga pojma, kakve daju U.S. Code^{*} ili priručnici američke vojske. Primjena tih definicija istog bi časa pokazala da su SAD vodeća teroristička država, a to su i njihovi klijenti.

Možda bih mogao citirati politologa Michaela Stohla: "Moramo shvatiti da se upotreba sile ili prijetnja upotrebom sile od strane velikih sila uobičajeno – a svakako valja naglasiti da je riječ samo o običaju – opisuje kao diplomacija privole a ne kao oblik terorizma", premda obično uključuje "prijetnju a često i upotrebu nasilja u svrhe koje bi bile karakterizirane kao terorizam da nije riječ o velikim silama

* "[T]eroristički čin znači svako djelo (A) koje uključuje nasilan čin ili čin opasan po ljudski život koji predstavlja kršenje krivičnog zakona Sjedinjenih Država ili bilo koje Države, ili koji bi potpadao pod krivično djelo da je počinjen na području pravne nadležnosti Sjedinjenih Država ili bilo koje Države; i (B) koje ostavlja dojam da mu je namjera (i) zastrašiti ili privoljeti civilno stanovništvo; (ii) utjecati zastrašivanjem ili privolom na politiku vlade; ili (iii) utjecati ubojstvima ili otmicama na odluke vlade." (*United States Code Congressional and Administrative News. 98th Congress, Second Session, 1984, Oct. 19, volume 2; par. 3077. 98 STAT. 2707 (West Publishing Co., 1984)*).

koje rabe tu istu taktiku", u skladu s doslovnim značenjem toga pojma. Kad bi (što je doduše nezamislivo) intelektualna kultura Zapada bila spremna prihvati doslovno značenje, rat protiv terorizma poprimio bi sasvim drugčiji oblik, što je vrlo detaljno opisano u literaturi koja ne ulazi u respektabilni kanon.

Gornji navod citiran je u preglednom svesku pod naslovom *Terorizam Zapada*, što ga je uredio Alex George a objavio veliki izdavač prije 10 godina, ali koji se u Sjedinjenim Državama ne smije spomenuti. Knjiga obiluje primjerima koji potkrepljuju Stohlovu tvrdnju. Ima i mnogo drugih, opširno dokumentiranih iz najpouzdanijih izvora – na primjer, službenih vladinih dokumenata – ali ni to se u Sjedinjenim Državama ne smije spominjati, iako tabu nije tako strog u ostalim anglofonim zemljama i drugdje.

P.: **NATO se pritajio dok se ne otkrije je li napad došao izvana ili iznutra. Kako to tumačite?**

N. C.: Ne mislim da je to razlog što NATO oklijeva. Nitko ozbiljno ne sumnja da je napad došao "izvana". Pretpostavljam da su razlozi što NATO oklijeva oni koje europski vode iznose prilično otvoreno.

Njima je jasno, kao i bilo kome tko bolje poznaje regiju, da bi napad velikih razmijera na muslimansko stanovništvo bio upravo ono što bin Laden i njegovi pomagači priželjkuju, te da bi SAD i njihove saveznike uvukao u "dijaboličnu zamku", kako se izrazio francuski ministar vanjskih poslova.

P.: Možete li nešto reći o prešutnom pristanku i ulozi američke tajne službe?

N. C.: Ne razumijem sasvim ovo pitanje. Napad je svakako bio ogroman šok i iznenadenje za zapadne obavještajne službe, uključujući one SAD-a. CIA je imala ulogu, i to vođeću, ali osamdesetih godina; tad je, zajedno s obavještajnim službama Pakistana i drugih zemalja (Saudijске Arabije, Britanije, itd.), regrutirala, obučavala i naoružavala najekstremnije islamske fundamentaliste koje je mogla naći da se bore u "Svetom ratu" protiv ruskih okupatora u Afganistanu.

Najbolji izvor o toj temi je knjiga *Nesveti ratovi*, koju je napisao dugogodišnji dopisnik s Bliskog istoka John Cooley. Sada se, kao što se moglo predvidjeti, pokušava izbrisati prošlost i prikazati da su SAD bile tek nedužni promatrač, a pomalo je iznenadjuće da čak i ugledni novinari (da ne spominjemo druge) ozbiljno navode dužnosnike CIA kako bi "dokazali" traženi zaključak – grubo kršeći najosnovnije standarde novinarstva.

Kad je rat završio, "Afganci" (od kojih mnogi, poput bin Laden, uopće nisu bili Afganistanci) su svoju pažnju usmjerili prema drugim zemljama: na primjer, Čečeniji i Bosni, i moguće je da su ondje imali barem prešutnu podršku SAD-a. Nimalo ne iznenaduje da su ih tamošnje vlasti rado prihvatile; u Bosni su mnogi islamski dobrovoljci stekli državljanstvo kao nagradu za vojne zasluge (Carlotta Gall, *New York Times*, 2. listopada 2001).

Usmjerili su se i prema zapadnoj Kini, gdje se bore za oslobođenje od kineske dominacije; to su kineski muslimani. Čini se da je Kina neke od njih poslala u Afganistan još 1978. kako bi se priključili gerilskoj borbi protiv vlasti, kasnije su se priključili snagama koje je CIA organizirala

nakon ruske invazije 1979. Ta je invazija trebala održati vlast koju je Rusija podržavala i – instalirala, baš kao što su SAD instalirale vlast u Južnom Vijetnamu, a onda ga napale kako bi "obranile" zemlju koju napadaju, da navedemo dosta sličan primjer. Na južnim Filipinima, Sjevernoj Africi i drugim mjestima, bore se za iste ciljeve, kako to oni vide. Okrenuli su se i prema svojim glavnim neprijateljima, Saudijskoj Arabiji, Egiptu i drugim arapskim državama, a u devedesetima i prema Sjedinjenim Državama (koje su prema bin Ladenu, okupirale Saudijsku Arabiju kao što je Rusija okupirala Afganistan).

P.: Kako će se po Vama to odraziti na pokret iz Seattlea? Hoće li mu naškoditi, ili je moguće da mu da dodatni poticaj?

N. C.: Nesumnjivo je riječ o koraku unazad za proteste protiv korporacijske globalizacije svjetskih razmjera, koji – oper – nisu počeli u Seattleu. Takvo je terorističko divljaštvo pravi dar najokrutnijim i najrepresivnjim elementima na svim stranama, i sigurno će biti iskorишteno – to se zapravo već zbiva – za ubrzavanje planova militarizacije, regimencije, za poništavanje socijalno-demokratskih programa, za prebacivanje bogatstva u uske sektore, te za potkopavanje demokracije u bilo kojem suvislom obliku. Ali to neće proći bez otpora, i sumnjam da će uspjeti, osim kratkoročno.

P.: Kakve će biti posljedice po Bliski istok? Osim po izraelsko-palestinski sukob?

N. C.: Zločini počinjeni 11. rujna težak su udarac za Palestince, što su oni odmah shvatili. Izrael otvoreno trijumfira nad "prozorom mogućnosti" koji mu je otvoren da nekažneno smrvi Palestine. U prvim danima nakon napada od 11. 09., izraelski su tenkovi ušli u palestinske gradove (po prvi put u Dženin, Ramalu, Jerihon), deseci Palestinaca su ubijeni, a izraelski je čelični stisak ojačao, baš kao što se moglo i očekivati. I opet je riječ o uobičajenoj dinamici ciklusa eskalirajućeg nasilja, poznatoj diljem svijeta: od Sjeverne Irske, Izraela i Palestine, do Balkana, itd.

P.: Kako procjenjujete reakciju Amerikanaca? Doimali su se prilično prisebni, no kako je nedavno izjavila Saskia Sassen, "već se osjećamo kao da smo u ratu".

N. C.: Neposredna je reakcija bila šok, zgražanje, bijes, strah, žudnja za osvetom. No, javno je mnjenje složeno te su se ubrzo javile i suprotne tendencije. Sada ih već prepoznaju i komentatori u vodećim medijima. U današnjim novinama, na primjer.

P.: U intervjuu meksičkom dnevniku *La Jornada* rekli ste da smo suočeni s novom vrstom rata. Što ste točno mislili?

N. C.: To je nova vrsta rata iz razloga koje sam spomenuo u odgovoru na vaše prvo pitanje: cijevi su uperene u suprotnom smjeru, a to je nešto posve novo u povijesti Europe i njezinih izdanaka.

P.: Jesu li Arapi, po definiciji nužno fundamentalisti, novi neprijatelj Zapada?

N. C.: Ni u kom slučaju. Kao prvo, nitko s imalo zdrave pameti ne definira Arape kao "fundamentaliste". Drugo, ni SAD ni Zapad uopće nemaju ništa protiv fundamentalizma kao takvog. SAD su, dapače, u vjerskom smislu jedna od najekstremnijih fundamentalističkih kultura svijeta; ne sama država, nego popularna kultura. Najekstremnija fundamentalistička država u islamskom svijetu, osim talibanskog režima, je Saudijska Arabija, država koja je bila mušterija Sjedinjenih Država otkako je nastala; Talibani su zapravo izdanak saudijske verzije Islama.

Radikalni islamski ekstremisti, često nazivani "fundamentalistima", bili su miljenici SAD-a osamdesetih godina, jer su bili najbolji ubojice koje su se mogli naći. Tih godina, glavni je neprijatelj Sjedinjenih Država bila katolička crkva, koja je očajno zgriješila podržavajući "povlašteni tretman siromašnih" u Latinskoj Americi, te zato gorko ispaštala. Zapad je vrlo ekumenski nastrojen pri biranju svojih neprijatelja. Kriterij je podređenost i služenje moći, a ne vjera. Ima mnogo drugih primjera.

2.

MOŽE LI SE RAT PROTIV TERORIZMA DOBITI?

Na osnovu odvojenih intervjua danih listu *Hartford Courant*, 20. rujna 2001. i Davidu Barsamianu 21. rujna 2001.

Pitanje: Može li se takozvani nacionalni rat protiv terorizma dobiti? Ako da, kako? Ako ne, što bi Bushova vlada trebala učiniti da spriječi napade poput onih na New York i Washington?

Noam Chomsky: Želimo li to pitanje razmotriti ozbiljno, trebali bismo shvatiti da velik dio svijeta drži SAD vodećom terorističkom državom, i to s dobrim razlogom. Mogli bismo se, na primjer, prisjetiti da je 1986. Svjetski sud osudio SAD zbog "nezakonite uporabe sile" (međunarodnog terorizma), na što su Sjedinjene Države uložile veto na rezoluciju Vijeća sigurnosti kojom se sve države (to jest, SAD) poziva na pridržavanje međunarodnog zakona. Samo jedan u nizu primjera.

No, da se vratimo užem smislu pitanja – terorizma uperenog protiv nas – dobro znamo kako se valja postaviti prema tom problemu, ukoliko želimo smanjiti a ne povećati prijetnju. Kad su bombe IRA-e eksplodirale u Londonu, nitko nije pozivao na bombardiranje zapadnog Belfasta ili

Bostonu, izvora velikog dijela novčane pomoći koju IRA dobiva. Umjesto toga, poduzeti su koraci da se uhvate zločinci, a poduzeti su i napor da se pozabavi onime što стоји iza pribjegavanja nasilju. Kad je srušena federalna zgrada u Oklahoma Cityju, bilo je poziva na bombardiranje Bliskog istoka, i do toga bi vjerojatno i došlo da se pokazalo da je izvor bio ondje. Kad se ispostavilo da je izvor domaći, povezan s ultra-desničarskom milicijom, nije bilo poziva da se Montana ili Idaho zbrišu s lica zemlje. Umjesto toga, pokrenuta je potraga za počiniteljem, koji je naden, izведен pred sud i osuđen, a pokušalo se i razumjeti i pritužbe koje stoje iza takvih zločina i pozabaviti se tim problemima. Gotovo svaki zločin – bila to ulična pljačka ili zločini ogromnih razmjera – ima razloge, a obično se ispostavi da su neki od njih ozbiljni i da im se treba posvetiti.

Postoje ispravni i zakoniti načini postupanja u slučaju zločina, bez obzira na razmjer. A postoje i presedani. Jasan je primjer ovaj koji sam upravo spomenuo, koji bi trebao biti sasvim neproblematičan, s obzirom na reakciju najviših međunarodnih vlasti.

Osamdesetih je godina Nikaragva bila žrtvom divljeg napada od strane Sjedinjenih Država. Deseci tisuća ljudi su poginuli. Zemlja je teško stradala; možda se nikada ne oправi. Međunarodni teroristički napad pratio je razoran gospodarski rat, kakav je mala zemlja, koju je izolirala okrutna supersila, teško mogla izdržati, kao što su to vodeći povjesničari Nikaragve, recimo Thomas Walker, detaljno analizirali. Posljedice po zemlju su bile mnogo gore nego tragedije u New Yorku od prije neki dan. Nisu reagirali bombardiranjem Washingtona. Žalili su se Svjetskom sudu, koji je presudio u njihovu korist, naredivši Sjedinjenim Državama da obustave daljnje akcije i plate veliku odštetu. SAD su prezrivo odbacile presudu, odmah pojačavši napad-

de. Nikaragva se zatim obratila Vijeću sigurnosti, koje je razmotrilo rezoluciju kojom se poziva na poštivanje međunarodnog zakona. Jedino su Sjedinjene Države uložile veto. Obratili su se Generalnoj skupštini, gdje je donešena slična rezolucija, protiv koje su dvije uzastopne godine glasali SAD i Izrael (a jednom i Salvador). Država treba tako postupiti. Da je Nikaragva bila dovoljno moćna, mogla je uspostaviti drugi krivični sud. To su mjere koje bi Sjedinjene Države mogle poduzeti, i kojima se nitko neće suprotstaviti. To od njih traže ljudi diljem regije, uključujući i njihove savezниke.

Ne zaboravite da bi se vlade na Bliskom istoku i u Sjevernoj Africi, poput terorističke vlade u Alžиру, koja je jedna od najgorih, rado pridružile SAD-u u borbi protiv terorističkih mreža koje ih napadaju. Oni su glavne mete. No, oni su tražili dokaze i žele postupati u okviru barem minimalnog poštivanja međunarodnog zakona. Egipatski je položaj složen. Dio su primarnoga sustava koji je organizirao islamske snage, kojih je bio Ladenova mreža dio. Bili su prve žrtve kad je ubijen Sadat. Od tada su glavne žrtve. Rado bi uništili taj sustav, ali, kažu, tek nakon što im se predoče dokazi o tome tko je upleten te u okviru povelje UN-a, pod okriljem Vijeća sigurnosti.

Tako valja postupati žele li se smanjiti izgledi za daljnje strahote. Postoji i drugi način: reagirati iznimno nasilno i dovesti do eskalacije ciklusa nasilja, što će voditi dalnjim zločinima poput onoga koji je izazvao osvetu. Dinamika je dobro poznata.

P: Koji su aspekti priče bili nedovoljno predočeni u vodećim medijima, i zašto je važno da se na njih obrati više pažnje?

N. C.: Nekoliko je temeljnih pitanja:

Prvo, kako možemo postupiti i s kakvim vjerovatnim posljedicama? Uopće se nije raspravljala mogućnost pridržavanja vladavine zakona, kao što to čine drugi, na primjer Nikaragva, što sam upravo spomenuo (oni dakako nisu uspjeli, ali nitko neće blokirati slične postupke SAD-a), ili Engleska u vezi s IRA-om, ili same Sjedinjene Države, kad se ustanovilo da je napad u Oklahoma Cityju domaćeg podrijetla. Postoje brojni drugi slučajevi.

Za sada smo, naprotiv, imali prilike slušati pozive na nasilnu reakciju, pri čemu se tek usput spominjalo da će to značiti strašne žrtve među nedužnim stanovništvom, ljudima koji već jesu žrtve Talibana, te da će se tako samo uslušiti molitve bin Ladena i njegove mreže.

Drugo je pitanje: "zašto?" To se pitanje rijetko ozbiljno postavlja.

Ako se odbije razmotriti to pitanje, znači da smo odbrali mogućnost značajnijeg porasta sličnih zločina. Bilo je nekih iznimaka. Kao što sam spomenuo, *Wall Street Journal* je, što im služi na čast, proveo anketu među "bogatim Muslimanima", ljudima koji su pro-američki nastrojeni, ali vrlo nezadovoljni američkom politikom u regiji, iz razloga koji su poznati svima koji su na to imalo obraćali pažnju. Raspoloženje na ulicama je slično, premda uz više gorčine i bijesa.

Sâma je bin Ladenova mreža u zasebnoj kategoriji, i zapravo je u proteklih 20 godina nanijela mnogo zla siromašnim i potlačenim ljudima u regiji, budući da oni nisu predmetom interesa terorističkih mreža. No, oni se služe nagomilanim bijesom, strahom i očajem, i upravo se zato nadaju nasilnoj reakciji Sjedinjenih Država, jer bi ona pridobila još ljudi za njihovu užasnu ideju.

Takve bi teme trebale biti na naslovnim stranicama – barem ukoliko se nadamo smanjiti ciklus nasilja, a ne izazvati eskalaciju.

3.

IDEOLOŠKA KAMPAÑA

Na osnovu odvojenih intervjuja danih beogradskom Radiju B92, 18. rujna 2001, Elise Fried i Peteru Kreysleru za njemački radio DeutschlandFunk, 20. rujna 2001. te švicarskom listu *Giornale del Popolo* 21. rujna 2001.

Pitanje: Što mislite o medijskom prikazu ovoga događaja? Može li se povući paralela s "proizvodnjom konsenzusa" u Zaljevskom ratu?

Noam Chomsky: Medijska prezentacija nije tako jednoobrazna kako Europljani, čini se, vjeruju, možda zato što se ograničavaju na *New York Times*, National Public Radio, televiziju, itd. Čak je i *New York Times* priznao, jutros, da stav Njujorčana nije baš onakav kakvim su ga oni prikazivali. To je dobra priča, koja upućuje na činjenicu da vodeći mediji nisu o tome izvještavali, što ipak nije posve točno, premda jest točno, uglavnom, u slučaju *New York Timesa*.

New York Times sada prenosi da se "ratni bubnjevi... jedva čuju na ulicama New Yorka", te da pozivi za mir "daleko nadmašuju zahtjeve za odmazdom", čak i na središnjem "mjestu gubitka i boli" u spomen žrtvama zločina. To, zapravo, nije neuobičajeno diljem zemlje. Sasvim je izvjesno da postoji gotovo jednodušno raspoloženje, koje svi dijelimo, da počinitelje treba uhvatiti i kazniti, ukoliko ih se

može naći. No, mislim da se većina vjerojatno protivi slijepom bijesu i ubijanju mnoštva nedužnih ljudi.

Ali sasvim je očekivano da se vodeći mediji, i intelektualne klase općenito, svrstaju uz moć u vrijeme krize, nastojeći mobilizirati stanovništvo za istu stvar. To se zbivalo, gotovo histeričnim intenzitetom, u vrijeme bombardiranja Srbije. Zaljevski rat uopće nije bio neuobičajen.

A taj obrazac seže daleko u prošlost.

P.: Pretpostavimo li da su teroristi odabrali World Trade Center iz simboličkih razloga; kako globalizacija i kulturna hegemonija pomažu stvaranju mržnje prema Americi?

N. C.: To je uvjerenje iznimno pogodno za zapadne intelektualce. Oslobađa ih odgovornosti za djela koja doista stoje iza izbora World Trade Centera. Je li napad 1993. bio uzrokovan globalizacijom i kulturnom hegemonijom? Je li prije 20 godina Sadat ubijen zbog globalizacije? Jesu li se zato "Afganci", pripadnici snaga koje je podržavala CIA, borili protiv Rusa u Afganistanu, bore li se zbog toga danas u Čečeniji?

Prije par dana *Wall Street Journal* prenio je stavove bogatih i povlaštenih Egipćana, koji su sjedili u restoranu McDonald's, odjeveni po zadnjoj američkoj modi, itd, i koji su ogorčeno kritizirali SAD iz objektivnih političkih razloga, dobro poznatih onima koji to žele znati; par dana ranije bili su izvijestili o stavovima imućnih i povlaštenih ljudi regije, koji su svi bili pro-američki nastrojeni, a istodobno su oštro kritizirali politiku SAD-a. Je li to zabrinutost zbog "globalizacije", uz McDonald's i traperice? Raspoloženje na

ulicama je slično, no mnogo intenzivnije, i sve to nema nikakve veze s tim pomodnim izgovorima.

Ta opravdanja odgovaraju SAD-u i velikom dijelu Zapada. Da citiram uvodnu analizu u listu *New York Times* (16. rujna): "počinitelji su djelovali potaknuti mržnjom prema vrijednostima do kojih drži Zapad, kao što su sloboda, tolerancija, boljitet, vjerski pluralizam i opće pravo glasa". Irrelevantno je što SAD čini, stoga se to ne mora ni spominjati (Serge Schemann). To je utješna slika, a takav stav nije nepoznat u intelektualnoj povijesti; u stvari, gotovo da je pravilo. Po svemu je suprotna onome što znamo, ali ima sve prednosti samopovlađivanja i nekritičkog podržavanja vlasti. Nedostatak je što zauzimanje takvog stava znatno doprinosi izgledima za nove strahote, uključujući zločine uperenе protiv nas, možda i užasnije od onih počinjenih 11. 09..

Što se tiče bin Ladenove mreže, njih je za globalizaciju i kulturnu hegemoniju briga jednako malo kao i za siromašni i potlačeni narod Bliskog istoka, kojem su godinama nanosili zlo. Njihovi su interesi izraženi jasno i glasno: oni vode Sveti rat protiv iskvarenih, represivnih i "neislamskih" režima u regiji i onih koji te režime podržavaju, kao što su osamdesetih vodili Sveti rat protiv Rusa (a sada to čine u Čečeniji, zapadnoj Kini, Egiptu – u tom slučaju od 1981, kada su ubili Sadata – i drugdje).

Sâm bin Laden vjerojatno nikad nije ni čuo za "globalizaciju". Oni koji su s njim opširno razgovarali, poput Roberta Fiska, svjedoče da on o svijetu ne zna gotovo ništa i ne želi znati. Možemo zanemariti sve činjenice i uljuljkivati se samodopadnim fantazijama ako želimo, ali to činimo uz velik rizik, među ostalima i po nas. Možemo, između ostaloga, zanemariti, ako to želimo, korijene "Afganaca" poput bin Ladena i njegovih suradnika, što također nije nikakva tajna.

P.: Jesu li američki građani dovoljno obrazovani da to shvate? Postoji li svijest o uzročno-posljedičnoj vezi?

N. C.: Na žalost nisu, baš kao što to nisu ni Europljani. Ono što je od presudne važnosti povlaštenim elementima na Bliskom istoku (a još više narodu na ulici) ovdje se jedva razumije, naročito najizrazitiji primjer: suprotna politika Sjedinjenih Država prema iračkoj i izraelskoj vojnoj okupaciji.

Premda je Zapadnjacima draža drukčija priča, oni vide da je politika SAD-a u Iraku u proteklih deset godina razorila civilno društvo a ojačala Sadama Husseina – kojega su, kao što znaju, SAD snažno podržavale u njegovim najgorim zločinima, uključujući plinski napad na Kurde 1988. Kada bin Laden naglašava takve stvari u svojim nastupima na radiju, koji se prenose širom regije, njegova publika shvaća o čemu govori, čak i oni, a takvih je mnogo, koji ga preziru. Najvažnije činjenice o Sjedinjenim Državama i Izraelu se rijetko uopće i spominju u medijima te su gotovo potpuno nepoznate, osobito među intelektualnom elitom.

Stanovništvo regije, dakako, ne dijeli utješne iluzije koje prevladavaju u SAD-u o "velikodušnim" ponudama u Camp Davidu ljeti 2000, a kamoli druge raširene mitove.

O toj je temi dostupan opširan tiskani materijal, dobro potkrijepljen navodima iz nespornih izvora, ali je slabo poznat.

P.: Kako procjenjujete reakciju američke vlade?
Čiju volju oni predstavljaju?

N. C.: Vlada Sjedinjenih Država, kao i druge, u prvom se redu ravna prema centrima koncentrirane domaće moći. To bi trebalo biti jasno samo po sebi. Naravno, postoje i drugi utjecaji, uključujući raspoloženje stanovništva – to vrijedi za sva društva, čak i za brutalne totalitarne sustave, a sigurno za one s više demokracije. Koliko nam je poznato, vlada SAD-a pokušava iskoristiti prigodu da progura svoje interese: militarizaciju, uključujući "raketni štit", što je šifrirano ime za militarizaciju svemira; potkopavanje socijalno-demokratskih programa; također potkopavanje zabrinutosti zbog teških posljedica korporativne "globalizacije" ili pitanja zaštite okoliša, ili zdravstvenog osiguranja, i tako dalje; uvođenje mjera koje će intenzivirati prijenos bogatstva samo nekolicini (na primjer, ukidanje poreza na korporacije); regimentaciju društva, tako da se ukinu javne rapsrade i protesti. Sve je to normalno i sasvim prirodno. Što se tiče reakcije, pretpostavljam da slušaju strane vode, stručnjake za Bliski istok, te svoje obavještajne službe, koji ih upozoravaju da bi vojna reakcija velikih razmjera uslišila bin Ladenove molitve. No, ima i jastrebova, koji žele iskoristiti priliku da napadnu svoje neprijatelje iznimno nasilno, bez obzira na to koliko bi nedužnih ljudi stradalo, koji bi bili žrtva eskalirajućeg nasilja ovdje ili u Europi. I opet prema dobro poznatoj dinamici. Ima mnogo bin Adena na obje strane, kao i obično.

P.: Ekonomska globalizacija proširila je zapadni model diljem svijeta, SAD su bile glavni promicatelj tog modela, nekada dvojbeno, često na štetu lokalnih kultura. Suočavamo li se sada s posljedicama američke strateške politike u zadnjih deset godina? Je li Amerika nedužna žrtva?

N. C.: Ta se teza često zastupa. Ne slažem se. Jedan je od razloga što se zapadni model – osobito model Sjedinjenih Država – zasniva na velikom udjelu državnog intervencionizma u gospodarstvu. "Neoliberalna pravila" su poput onih iz prošlih razdoblja. Imaju dvije strane: tržišna disciplina je dobra za tebe, ali ne za mene, izuzev kratkoročne prednosti, kad već imam dobre izglede da pobijedim konkureniju.

Drugo, ono što se dogodilo 11. rujna, po mom mišljenju, nema apsolutno nikakve veze s ekonomskom globalizacijom. Razlozi leže drugdje. Ništa ne može opravdati zločine poput onih počinjenih 11. rujna, ali Sjedinjene Države možemo smatrati "nedužnom žrtvom" samo ako odaberemo uobičajen put zanemarivanja onoga što su SAD i njihovi saveznici činili ranije, što, uostalom, sigurno nije nepoznato.

P.: Svi se slažu da ništa neće biti isto nakon 11. 09., od ograničavanja prava u svakodnevnom životu do globalne strategije s novim saveznicima i novim neprijateljima. Što mislite o tome?

[Napomena urednika: Chomsky je svoj odgovor na ovo pitanje, koji je ovdje skraćen, započeo ponavljajući ono što je rekao u ranijem intervjuu, da su 11. rujna po prvi put nakon rata 1812. strane snage napale nacionalni teritorij SAD-a. Vidi stranu 6.]

N. C.: Ne mislim da će to dovesti do dugoročnog ograničavanja prava u SAD-u u nekom ozbiljnijem smislu. Kulturne i institucionalne prepreke prema nečemu takvom su, vjerujem, odveć duboko ukorijenjene. Ukoliko SAD odluče reagirati eskalacijom ciklusa nasilja, a to je vjerojatno ono čemu se nadaju bin Laden i njegovi suradnici, tada bi posljedice mo-

gle biti užasne. Postoje, dakako, drugi načini, koji su zakonski i konstruktivni. A postoje i brojni presedani. Uzbudena javnost u slobodnjem i demokratičnjem društvu može usmjeriti politiku prema humanijim i časnijim ciljevima.

P.: Obavještajne službe diljem svijeta, a ni međunarodni sustavi nadzora (na primjer, Echelon) nisu mogli predvidjeti što će se dogoditi, premda međunarodna islamska teroristička mreža nije bila nepoznata. Kako je moguće da su čak i oči Velikog brata bile zatvorene? Moramo li sada strahovati od Većeg velikog brata?

N. C.: Iskreno, nikada me se nije naročito dojmila zabrinutost Europe zbog Echelona kao sustava nadzora. Što se tiče obavještajnih službi diljem svijeta, one su i ranije grijesile u kolosalnim razmjerima, o čemu sam, kao i drugi, pisao, i u što ne mogu ovdje ulaziti.

To vrijedi i u slučajevima kad su im mete bile mnogo jednostavnije od bin Ladenove mreže, koja je nesumnjivo tako decentralizirana, bez hijerarhizirane strukture, i tako raspršena diljem većeg dijela svijeta, da je postala gotovo neprobojnom. Obavještajne službe će nesumnjivo dobiti sredstva da se jače potrudе. No ozbiljno nastojanje da se smanji opasnost od takve vrste terorizma, kao i u nebrojenim drugim slučajevima, traži napor da se shvate i pokušaju otkloniti uzroci.

P.: Bin Laden, vrag: je li to neprijatelj ili marka, neka vrsta logotipa koji označava i personificira zlo?

N. C.: Bin Laden može ili ne mora biti izravno upleten u ta djela, ali je vjerojatno da mreža u kojoj je on bio središnja figura jest – naime, snage osnovane uz pomoć Sjedinjenih Država i njihovi saveznici koje su SAD podržavale dokle god su služili tim ciljevima. Mnogo je lakše prikazati neprijatelja kao osobu, označenu kao simbol krajnjeg zla, nego nastojati shvatiti što stoji iza velikih zločina. Naravno, iznimno je snažno iskušenje da se zanemari vlastita uloga – koju u ovom slučaju nije teško otkriti, i koja je poznata svima onima koji iole poznaju regiju i njezinu noviju povijest.

P.: Ne postoji li opasnost da ovaj rat postane novi Vijetnam? Ta je trauma još uvijek živa.

N. C.: Ta se analogija često spominje. Čini mi se da ona otvara dubok utjecaj višestoljetnog imperijalnog nasilja nad intelektualnom i moralnom kulturom Zapada. Rat u Vijetnamu počeo je kao napad Sjedinjenih Država na Južni Vijetnam, koji je uvijek bio glavnom metom ratova koje su vodile SAD, a završio je razaranjem većeg dijela Indokine. Ukoliko ne uzmemo u obzir tu elementarnu činjenicu ne možemo ozbiljno razgovarati o vijetnamskom ratu. Točno je da je rat skupo koštao SAD, iako su posljedice po Indokinu bile neusporedivo užasnije. Invazija Afganistana je također skupo koštala SSSR, ali to nije problem koji dolazi u prvi plan pri razmatranju toga zločina.

DRŽAVNI ZLOČINI

Na osnovu izvadaka iz intervjuja danog Davidu Barsamianu, 21. rujna 2001.

Pitanje: Kao što znate, u Sjedinjenim Državama vlada bijes, ljutnja i zbumjenost nakon dogadaja od 11. rujna. Bilo je ubojstava, napada na džamije, čak i na sikhski hram. Na Sveučilištu Colorado, ovdje u Boulderu, gradu liberalne reputacije, mogu se vidjeti grafiti poput "Arapi, odite doma", "Bombardirati Afganistan" i "Pješčane crnje, odite doma". Kakvo je Vaše videnje onoga što se zbivalo nakon terorističkih napada?

Noam Chomsky: Pomiješano. Nesumnjivo ima toga što opisuјete. S druge strane, ima i suprotnih strujanja. Znam da ih ima ondje gdje imam izravne kontakte, a isto čujem i od drugih.

[Napomena urednika: Chomsky u svom odgovoru, koji je ovdje skraćen, daje komentar sličan onome iz ranijeg intervjuja, u kojem opisuje raspoloženje u New Yorku i pojavu mirovnog pokreta. Vidi stranu 21.]

To je drugačija tendencija, koja također pruža podršku ljudima koji su žrtve napada jer su tamnoputi ili imaju smješno ime. Dakle, ima i suprotnih strujanja. Pitanje je: što možemo učiniti da ona ispravna prevagnu?

P.: Mislite li da je više nego upitno sklapati saveznštva s pojedincima koji se nazivaju "gadnim tipovima", trgovcima drogom i ubojicama, radi postizanja nečega što se predstavlja uzvišenim ciljem?

N. C.: Ne zaboravite da su neki od najgadnijih tipova u vladama u regiji, kao i u našoj vlasti, i u vladama naših saveznika. Ukoliko mislimo ozbiljno, moramo se zapitati i "Što je uzvišen cilj?" Je li bio uzvišen cilj uvući Ruse u "afgansku zamku" 1979., što Zbigniew Brzezinski tvrdi da je učinio? Podrška otporu ruskoj invaziji u prosincu 1979. je jedno, ali poticati invaziju, što Brzezinski ponosno tvrdi da je činio, i organizirati terorističku vojsku islamskih fanatika za vlastite ciljeve, sasvim je druga stvar.

Daljnje pitanje koje bismo trebali postavljati je "Što je sa savezom koji SAD pokušavaju oformiti?" Ne bismo smjeli zaboraviti da su SAD vodeća teroristička država. Što je sa savezom SAD-a, Rusije, Kine, Indonezije, Egipta, Alžira, redom zemalja koje su oduševljene što su SAD pokrovitelji međunarodnog sustava koji će odobriti njihove vlastite terorističke zločine? Rusija bi, na primjer, bila vrlo sretna da ima podršku Sjedinjenih Država za svoj ubilački rat u Čečeniji. Isti se Afganci bore protiv Rusije, vjerojatno također vrše terorističke napade u Rusiji. Isto vrijedi za Indiju, u Kašmiru. Indonezija bi bila oduševljena da ima podršku za

svoje pokolje u Acehu. Alžir bi, kao što smo upravo čuli na radiju, bio oduševljen da ima odobrenje za provođenje svog državnog terorizma. [Napomena urednika: radijska emisija koju Chomsky spominje su vijesti emitirane neposredno prije njegova razgovora s Barsamianom uživo na radio stanici KGNU (Boulder, Colorado)] Isto vrijedi za Kinu, koja se bori protiv separatističkih snaga u svojim zapadnim provincijama, što uključuje "Afgance" koje su Kina i Iran organizirali da se bore u ratu protiv Rusa, prema nekim navodima možda već od 1978. To vrijedi diljem svijeta.

Neće, međutim, svatko biti tek tako pripušten u koaliciju: moramo, napokon, zadržati neke standarde. "Bushova vlada je [6. listopada] upozorila da je ljevičarska sandinistička stranka u Nikaragvi, koja se nada povratku na vlast na izborima sljedećeg mjeseca, održavala veze" s terorističkim državama i organizacijama, te stoga "ne može biti saveznikom u međunarodnoj antiterorističkoj koaliciji koju vlada pokušava oformiti" (George Gedda, AP, 6. listopada). "Kao što smo već izjavili, oni koji se bore protiv terorizma i oni koji ga podržavaju nemaju ništa zajedničko", objavila je Eliza Koch, glasnogovornica State Departmenta. Iako sandinisti tvrde da su "napustili socijalističku politiku i antiameričku retoriku iz prošlosti, izjava Elize Koch [od 6. listopada] dala je naslutiti da vlada sumnja u tvrdnje o umjerenosti". Sumnje u Washingtonu su razumljive. Napokon, Nikaragva je tako nečuveno napala SAD da je Ronald Reagan bio prisiljen objaviti "nacionalnu opasnost" 1. svibnja 1985, obnavljajući je svake godine, budući da "politika i dje-lovanje vlade Nikaragve predstavljaju neuobičajenu i iznimnu prijetnju nacionalnoj sigurnosti i vanjskoj politici Sjedinjenih Država." Također je objavio embargo protiv Nikaragve "kao reakciju na stanje opasnosti koje je stvoreno agresivnim

aktivnostima vlade Nikaragve u Srednjoj Americi", naime, otporom koji je pružala napadu Sjedinjenih Država; Svjetski sud je ostale navode Washingtona odbacio kao neosnovane. Godinu dana kasnije, Reagan je 1. svibnja odredio kao "Dan zakona", proslavu našeg "dvjestogodišnjeg partnerstva zakona i slobode", dodajući kako bez zakona može postojati samo "kaos i nered". Dan ranije, proslavio je Dan zakona najavivši kako će Sjedinjene Države zanemariti odluke Svjetskog suda, koji je njegovu vladu osudio zbog "nezakonite uporabe sile" i kršenja povelja napadom na Nikaragvu. Sukob se odmah pojačao kao reakcija na naredbu Suda da se obustavi zločin međunarodnog terorizma. Izvan SAD-a, 1. svibnja je, naravno, dan solidarnosti s borom američkih radnika.

Razumljivo je, dakle, što SAD traže čvrste garancije o dobrom ponašanju prije nego što dopuste Nikaragvi pod sandinističkim vodstvom da pristupi savezu pravednih koji predvodi Washington, koji sad pozdravlja druge što se pri-družuju ratu protiv terorizma kojeg vodi već 20 godina: Rusiju, Kinu, Indoneziju, Tursku i druge časne države, premda, dakako, ne bilo koje.

Ili uzmimo, na primjer, "Sjeverni savez" koji sada zajednički podržavaju SAD i Rusija. To je uglavnom skup ratničkih vođa koji su provodili takav teror i razaranja da je dobar dio stanovništva dočekao Talibane s dobrodošlicom. Osim toga, oni su gotovo sigurno upleteni u trgovinu drogom s Tadžikistanom. Nadziru veći dio granice, a za Tadžikistan se tvrdi da je jedna od glavnih – ako ne i glavna – tranzitnih postaja na putu droge koja završava u Europi i Sjedinjenim Državama. Ukoliko SAD nastavi zajedno s Rusijom obilno naoružavati te snage i izvoditi nekakve ofenzive oslanjajući se na njih, trgovina drogom će se vjero-

jatno pojačati u uvjetima kaosa i bijega izbjeglica. "Gadni tipovi" su, napokon, poznati iz bogatih povijesnih zapisa, a isto vrijedi i za "uzvišene ciljeve".

P.: Vaša tvrdnja kako su SAD vodeća teroristička država mogla bi zapanjiti mnoge Amerikance. Možete li to pojasniti.

N. C.: Najočitiji primjer, premda nikako ne i najekstremniji slučaj, je Nikaragva. Najočitiji zato što nije sporan, barem za ljudе koji barem malо drže do međunarodnih zakona. [Napomena urednika: vidi stranu 17, gdje Chomsky detaljnije razrađuje ovu tvrdnju.] Vrijedi se prisjetiti – osobito zato što je to tako potpuno potisnuto – da su SAD jedina država koju je Svjetski sud osudio zbog međunarodnog terorizma i koja je odbacila rezoluciju Vijeća sigurnosti koja poziva države da poštuju međunarodne zakone.

Sjedinjene Države nastavljaju s međunarodnim terorizmom. Ima i relativno manje važnih primjera. Svi su ovdje bili s pravom užasnuti podmetanjem bombe u Oklahoma Cityju, i nekoliko su dana novine donosile naslove poput "Oklahoma City izgleda poput Bejruta". Nisam primijetio da bi netko ukazao na to da Bejrut također izgleda kao Bejrut, a djelomično je tome razlog što je Reaganova vlada 1985. ondje organizirala teroristički napad vrlo sličan onome u Okalhoma Cityju, postavivši kamion-bombu ispred džamije tempiran da pobije što veći broj ljudi kada budu izlazili. Bilo je 80 mrtvih i 250 ranjenih, uglavnom žena i djece, prema izvještaju u listu *Washington Post* tri godine kasnije. Cilj terorističkog napada bio je muslimanski svećenik koji im se nije svidao i koji nije poginuo. Nije to bila velika tajna. Ne

znam kako biste nazvali politiku koja ima presudnu ulogu u smrti možda i milijun civila u Iraku i možda i pola milijuna djece, što je cijena koju smo, kako kaže državni tajnik, spremni platiti. Postoji li naziv za to? Podrška izraelskim zločinima još je jedan primjer.

Drugi je podrška Turskoj u nasilju nad njezinim kurdskim stanovništvom, čemu je Clintonova vlada dala odlučujuću podršku, 80 posto oružja, a sve jaču kako su se zločini povećavali. A to je bio doista ogroman zločin, jedno od najgorih etničkih čišćenja i razaranja u devedesetima, slabo poznat zbog velike odgovornosti Sjedinjenih Država – a kad ga nepristojno spomenete, otpisuje se kao minorna "greška" u našoj načelnoj posvećenosti "zaustavljanju neljudskosti" bilo gdje.

Ili, recimo, uništenje farmaceutskog postrojenja Al-Shifa u Sudanu, mala fusnota u analima državnog terorizma, brzo zaboravljena. Kakva bi bila reakcija da je bin Ladenova mreža digla u zrak pola farmaceutskih zaliha SAD-a i postrojenja gdje se one proizvode? Možemo zamisliti, premda je usporedba nepravedna: posljedice su mnogo teže u Sudanu. Zanemarimo li to, kad bi SAD ili Izrael ili Engleska bile metom takvog zločina, kakva bi bila reakcija? U ovom slučaju kažemo: "A, pa šteta, mala greška, predimo na sljedeću temu, neka žrtve trunu". Drugdje u svijetu ljudi ne reagiraju tako. Kad bin Laden spomene taj napad, dirne u žicu, čak i među onima koji ga preziru i strahuju od njega; a isto, na žalost, uglavnom vrijedi i za ostatak njegove retorike.

Iako je samo fusnota, sudanski je slučaj svejedno vrlo poučan. Jedan je njegov zanimljiv vid reakcija kad ga se neko usudi spomenuti. Ja sam to činio ranije, i ponovno u odgovorima na pitanja novinara neposredno nakon zločina počinjenih 11. 09.. Spomenuo sam da su žrtve "užasnog zločina" 11. 09., počinjenog "na izopačen i strahotno okrutan

način" (citat Roberta Fiska), usporedive s posljedicama Clintonovog bombardiranja postrojenja Al-Shifa u kolovozu 1998. Taj je plauzibilan zaključak izazvao iznimnu reakciju, mnoge web stranice i časopisi bili su puni grozničavih i maštovitih osuda, što će zanemariti. Jedini važan aspekt je da se ta jedna rečenica – koja, pogleda li se bolje, izgleda poput eufemizma – nekim komentatorima učinila skandaloznom. Teško je izbjegći zaključak da oni na nekoj dubokoj razini, koliko god sami sebi to niječali, naše zločine protiv slabih smatraju normalnima poput zraka koji dišemo. Naši zločinci, za koje smo mi odgovorni: kao porezni obveznici, jer nismo platili veliku reparaciju, jer smo pružili azil i imunitet počiniteljima, i jer smo dopustili da strašne činjenice potonu duboko u rupu pamćenja. Sve je to veoma važno, kao što je bilo i ranije.

O posljedicama uništenja postrojenja Al-Shifa postoje samo procjene. Sudan je tražio istragu UN-a o razlozima bombardiranja, a Washington je čak i to blokirao, a rijetki su pokušali dalje istraživati. Ali svakako bismo trebali to učiniti. Možda bismo trebali poći od nekih očiglednih istina, barem među onima kojima je iole stalo do ljudskih prava. Kad procjenjujemo ljudske žrtve nekog zločina, brojimo ne samo one koji su doslovno ubijeni na licu mesta, nego i one koji su umrli od posljedica. Tako postupamo refleksno, i ispravno, kad razmatramo žrtve zločina službenih neprijatelja – Staljina, Hitlera i Mao Ce Tunga, da spomenemo samo najekstremnije slučajeve. U takvim slučajevima ne mislimo da zločin umanjuje činjenica da nije bilo namjere da se on počini, nego je bio odraz institucionalnih i ideoloških struktura: kineska se glad 1958-61, da uzmemo ekstreman slučaj, ne odbacuje kao "greška" ili stoga što Mao nije "namjeravao" pobiti desetke milijuna ljudi. Kao što ni spekulacije o njegovim osobnim razlozima za izdavanje

naredbi koje su dovele do gladi ne umanjuju zločin. Slično tome, s prezirom bismo odbacili optužbu da osuda Hitlerovih zločina u istočnoj Europi zanemaruje Staljinove zločine. Ukoliko se barem pretvaramo da smo ozbiljni, ista mjerila primjenjujemo na sebe, i to uvijek. U ovom slučaju, brojimo one koji su umrli od posljedica zločina, ne samo one pobijene vođenim projektilima u Kartumu. Ne smatramo da zločin ublažava činjenica da normalno funkcioniraju političke i ideološke institucije – što je bio slučaj, čak i ako ima istine u spekulacijama (po mome mišljenju, dubioznim) o Clintonovim osobnim problemima, koji su ionako irelevantni za ovaj problem, zato što razloge svi uzimaju zdravo za gotovo kad razmatraju zločine službenih neprijatelja.

Imajući te očigledne istine na umu, pogledajmo dio materijala lako dostupnog u vodećim listovima. Zanemarujem opsežne analize opravdanosti washingtonskih razloga, koji su od malog moralnog značaja u usporedbi s posljedicama.

Godinu dana nakon napada, "bez proizvodnje [u uništenim postrojenjima] lijekova o kojima ovisi život, broj žrtava bombardiranja u Sudanu nastavlja tiho rasti... Deseci tisuća ljudi – mnogi od njih djeca – obolijevaju i umiru od malarije, tuberkuloze i drugih izlječivih bolesti... [Al-Shifa] je proizvodila dostupne lijekove za ljude i sve lokalno nabavljive veterinarske lijekove u Sudanu. Proizvodila je 90 posto glavnih farmaceutskih proizvoda u Sudanu... Sankcije protiv Sudana onemogućavaju uvoz adekvatne količine lijekova potrebnih da se nadoknadi manjak nastao uništenjem postrojenja... [A]kcija koju je Washington poduzeo 20. kolovoza 1998. i dalje narodu Sudana uskraćuje potrebne lijekove. Milijuni se zacijelo pitaju kako će Međunarodni sud pravde u Haagu proslaviti ovu godišnjicu" (Jonathan Belke, *Boston Globe*, 22. kolovoza 1999).

Njemački ambasador u Sudanu piše kako "je teško procijeniti koliko je ljudi u ovoj siromašnoj afričkoj zemlji umrlo od posljedica uništenja tvornice Al-Shifa, ali nekoliko desetaka tisuća se čini razumnom pretpostavkom" (Werner Daum, "Universalism and the West", *Harvard International Review*, ljeto 2001).

"[G]ubitak ove tvornice je tragedija za seoske zajednice koje trebaju te lijekove" (Tom Carnaffin, tehnički upravitelj koji "intimno poznaje" uništeno postrojenje, navedeno u vodećem članku koji su napisali Ed Vulliamy, Henry McDonald, Shyam Bhatia i Martin Bright, *London Observer*, 23. kolovoza 1998).

Al-Shifa "je proizvodila 50 posto lijekova u Sudanu, a zemlja je nakon uništenja te tvornice ostala bez klorokina, standardnog sredstva protiv malarije", no mjesecima nakon toga, britanska laburistička vlada odbija zahtjeve "za nadopunom zaliha klorokina za hitne slučajeve dok Sudanci ne obnove svoju farmaceutsku proizvodnju" (Patrick Wintour, *Observer*, 20. prosinca 1998).

Postrojenje Al-Shifa "jedino je proizvodilo lijekove protiv tuberkuloze – za više od 100 000 pacijenata, po cijeni od jedne britanske funte mjesečno. Skuplje uvozne verzije većini njih nisu dostupne – niti njihovim muževima, ženama i djeci, koji su se u međuvremenu zarazili. Al-Shifa je također bila jedina tvornica koja je proizvodila veterinarske lijekove u toj ogromnoj, uglavnom pastoralnoj, zemlji. Specijalnost su im bili lijekovi koji ubijaju parazite koji se sa stoke prenose na stočare, što je jedan od glavnih uzroka smrti djece u Sudanu" (James Astrill, *Guardian*, 2. listopada 2001).

Broj umrlih se tiho nastavlja povećavati.

Ovo su navodi uglednih novinara koji pišu za vodeće liste. Iznimka je najupućeniji od navedenih autora, Jonathan

Belke, regionalni direktor programa u Bliskoistočnoj zekladi, koji piše na osnovu svog iskustva na terenu u Sudanu. Ta je zeklada ugledna razvojna institucija koja potječe još iz doba Prvog svjetskog rata. Pruža tehničku pomoć siromašnim zemljama na Bliskom istoku i u Africi, stavljujući naglasak na razvojne projekte na terenu, koje vode lokalni stručnjaci; blisko surađuje s vodećim sveučilištima, dobrotvornim organizacijama, State Departmentom, s bliskoistočnim diplomatima i istaknutim figurama u obrazovanju i razvoju na Bliskom istoku.

Prema lako dostupnim pouzdanim analizama, uništenje postrojenja Al-Shifa bi, dakle, s obzirom na broj stanovnika, odgovaralo napadu koji bi bin Ladenova mreža izvela na SAD, u kojem bi "stotine tisuća ljudi – mnogi od njih djeca – oboljeli i umrli od lako izlječivih bolesti", premda je analogija, kako sam rekao, nepravedna. Sudan je "jedno od najnerazvijenijih područja na svijetu. Gruba klima, raštrkano stanovništvo, opasnost od oboljenja i klimava infrastruktura zajedno pridonose tome da je za mnoge Sudance život borba za preživljavanje"; to je zemlja u kojoj haraju endemska malarija, tuberkuloza i mnoge druge bolesti, gdje "periodične epidemije meningitisa ili kolere nisu neuobičajene", pa su pristupačni lijekovi nasušna potreba (Jonathan Belke i Kamal El-Faki, tehnički izvještaj s terena za Bliskoistočnu Zekladu). To je, nadalje, zemlja s мало obradive zemlje, kroničnim nedostatkom pitke vode, ogromnom stopom smrtnosti, slabom industrijom, beskorisno zadužena, poharana AIDS-om, razorena opakim građanskim ratom, te pod oštrim sankcijama. Što se ondje zaista događa uglavnom se samo nagada, uključujući i Belkeovu (sasvim plauzibilnu) procjenu da su već u godinu dana deseci tisuća "oboljeli i umrli" od posljedica uništenja glavnog postrojenja za proizvodnju pristupačnih lijekova i veterinarskih sredstava.

Time smo samo zagreбли po površini.

Organizacija za nadziranje ljudskih prava je odmah izvijestila da je neposredna posljedica bombardiranja bila "evakuacija svog američkog osoblja agencija UN-a iz Kartuma, a slično je i s drugim humanitarnim organizacijama", tako da su "mnogi humanitarni napor odgođeni na neodređeno vrijeme, uključujući i onaj najvažniji, koji vodi američki Međunarodni komitet spasa [u vladinom gradu] gdje preko pedeset južnjaka umire svaki dan"; riječ je o regijama u "južnom Sudanu, gdje je prema procjenama UN-a 2,4 milijuna ljudi na rubu gladi", a "prekid pomoći" tom "očajnom stanovništvu" može dovesti do "strašne krize".

Nadalje, američko bombardiranje je "čini se, osujetilo sporo kretanje u smjeru kompromisa među zaraćenim stranama u Sudanu" i obustavilo obećavajuće korake prema mirovnom dogovoru kojim bi se završio građanski rat u kojem je od 1981. poginulo 1,5 milijuna ljudi, a što bi također možda dovelo do "mira u Ugandi i čitavoj dolini Nila". Napad je, čini se, "osujetio... očekivana poboljšanja uslijed političkih promjena u vrhu sudanske islamske vlade" u smjeru "pragmatičnog odnosa spram vanjskoga svijeta", uz napore da se riješi kriza u Sudanu, da se obustavi podrška terorizmu i smanji utjecaj radikalnih islamista (Mark Huband, *Financial Times*, 8. rujna 1998).

S obzirom na posljedice koje je imao, zločin u Sudanu možemo usporediti s attentatom na Lumumbu, što je pri-donijelo da Kongo potone u desetljeća klanja, koje još traje; ili s rušenjem demokratske vlasti u Gvatemale 1954, što je dovelo do 40 godina groznih zločina. Sličnih primjera ima i previše.

Hubandove zaključke ponovio je tri godine kasnije James Astill, u članku koji smo upravo naveli. On daje pre-gled "političke štete nanesene zemlji koja se nastojala oslo-

boditi totalitarističke diktature, štetnog islamizma i dugotrajnog građanskog rata" prije napada projektilima, koji je "preko noći [gurnuo Kartum] u noćnu moru impotentnog ekstremizma iz koje se nastojao izvući". Ta "politička šteta" možda je Sudanu naškodila i više nego uništenje "slabe medicinske infrastrukture", zaključuje.

Astill citira dr. Indrisa Eltayeba, jednoga od rijetkih sudanskih farmakologa i predsjednika upravnog odbora Al-Shife: taj je zločin, kaže on, "teroristički čin kao i napad na Twin Towers – jedina je razlika što mi znamo tko je počinitelj. Iznimno sam tužan zbog gubitka života [u New Yorku i Washingtonu], ali gledano u brojkama i s obzirom na siromaštvo zemlje [bombardiranje Sudana] je bilo gore".

Na nesreću, možda je u pravu što se tiče "gubitaka života u brojkama", čak i ako ne uzmem u obzir dugoročnu "političku štetu".

Procjena "relativne štete" je pothvat u koji se neću upuštati, a ne treba ni reći da je rangiranje zločina po nekoj ljestvici općenito blesavo, premda je usporedba broja žrtava savršeno razumna i zapravo uobičajena u znanosti.

Bombardiranje je također nanijelo velike štete narodu Sjedinjenih Država, što je postalo bolno očito 11. rujna, ili je barem trebalo. Smatram da je zapanjujuće da to nitko nije odmah (ili uopće) spomenuo, u opširnim raspravama o propustima obaveštajnih službi koji stoje iza strahota koje su se zbole 11. 09..

Neposredno prije napada projektilima 1998., Sudan je pritvorio dva muškarca osumnjičena za bombaški napad na američke ambasade u Istočnoj Africi, obavijestivši Washington, što je SAD službeno potvrdio. Ali SAD su odbacile ponudu Sudana za suradnju, a nakon napada projektilima, Sudan je "bijesno oslobođio" osumnjičene (James Risen, *New York Times*, 30. srpnja 1999); kasnije se ustanovi-

lo da su to bin Ladenovi operativci. Memorandumi FBI-ja koji su nedavno dospjeli u javnost dodaju još jedan razlog zašto je Sudan "bijesno oslobodio" osumnjičene. Memorandumi otkrivaju da je FBI tražio da ih se izruči, ali je State Department to odbio. "Izvor na visokom položaju u CIA-i" opisuje ta i slična odbijanja sudanskih ponuda za suradnju kao "najgore obavještajne propuste u čitavoj toj jezivoj stvari" 11. rujna. "To je sada ključ čitave stvari" zbog opsežnih dokaza o bin Ladenu koje je Sudan bio spremam predočiti, a te su ponude stalno odbijane zbog vladine "iracionalne mržnje" prema Sudanu, tvrdi izvor na visokom položaju u CIA-i. Odbijene sudanske ponude uključivale su i "opširnu bazu podataka o Osami bin Ladenu i više od 200 vodećih članova terorističke mreže al-Qaida u godinama do napada 11. rujna." Washingtonu su "ponudeni debeli dosjei, s fotografijama i detaljnim biografijama mnogih vodećih kadrova, važni podaci o novčanim poslovima al-Qaide diljem globusa", ali je on odbio prihvati te obavijesti, zbog "iracionalne mržnje" prema meti napada svojih projektila. "Razumno je reći da bismo, da smo imali te podatke, imali veće izglede spriječiti napade" 11. rujna, kaže isti visoki službenik CIA-e (David Rose, *Observer*, 30. rujna, prenoseći istraživanje koje je proveo list *Observer*).

Jedva da se može pokušati procijeniti broj žrtava bombardiranja Sudana, čak uz vjerljivne desetke tisuća neposrednih sudanskih žrtava. Ukupan broj može se pripisati jednom činu terora – ukoliko smo toliko pošteni da se držimo standarda koje primjenjujemo na službene neprijatelje. Reakcija Zapada dosta nam govori o tome kakvi smo zapravo, prihvatom li drugu očiglednu moralnu istinu: pogledajmo se u zrcalo.

Ili, da se vratimo "ovoj našoj regiji koja nikada nikome nije smetala", kako je Henry Stimson nazvao zapadnu

hemisferu, uzmimo na primjer Kubu. Nakon mnogo godina terora, koji je počeo krajem 1959. i uključuje vrlo ozbiljne zločine, Kuba bi trebala imati pravo upotrijebiti nasilje protiv Sjedinjenih Država prema doktrini SAD-a koja se rijetko dovodi u pitanje. Na žalost, odveć je lako dalje nabrajati, ne samo što se tiče Sjedinjenih Država, nego i drugih terorističkih država.

P.: U svojoj knjizi *Teroristička kultura* pišete da je "kulturna scena osobito jasno obasjana mišljenjem liberalnih pobornika mirnog rješenja, koji određuju granice dopustivog neslaganja." Kako su se oni ponašali nakon 11. rujna?

N. C.: Budući da ne volim uopćavati, pogledajmo konkretni primjer. New York Times je 16. rujna pisao da su Sjedinjene Države zatražile od Pakistana da prekine pružati pomoć Afganistanu. I ranije je bilo nagovještaja, ali tu je to sasvim izravno rečeno. Među ostalim zahtjevima, Washington je od Pakistana "zahtijevao... ukidanje konvoja kamiona koji civilnom stanovništvu dopremaju hranu i druge potrepštine" – hranu koja vjerojatno sprečava da milijuni umru od gladi (John Burns, Islamabad, *New York Times*). Što to znači? To znači da će tko zna koliko gladnih Afganistanaca umrijeti. Jesu li oni Talibani? Ne, oni su žrtve Talibana. Mnogi od njih su izbjeglice unutar vlastite zemlje kojima se ne dopušta da je napuste. Ali tu imamo izjavu koja kaže: OK, pobijmo tko zna koliko, možda milijune gladnih Afganistanaca koji su žrtve Talibana. Kakva je bila reakcija?

Gotovo čitav sljedeći dan proveo sam na radiju i televiziji diljem svijeta. Stalno sam to spominjao. Nitko se u

Europi niti SAD-u nije udostojio jedne riječi reakcije. Drugdje u svijetu je bilo mnoštvo reakcija, čak i na rubu Europe, u Grčkoj. Kako smo trebali reagirati? Pretpostavimo da je neka sila dovoljno jaka da, na primjer, kaže: poduzmimo nešto da milijuni Amerikanaca umru od gladi. Biste li to smatrali ozbiljnim problemom? Analogija i opet nije pravedna. U slučaju Afganistana, riječ je o zemlji koja je ostavljena da trune nakon što ju je razorila sovjetska invazija, nakon što je iskorištena za washingtonski rat, zemlji koja je u ruševinama, gdje su ljudi očajni, o žarištu jedne od najgorih humanitarnih kriza u svijetu.

P.: Za National Public Radio, koji je Reaganova vlasta osamdesetih nazvala "Radio Managva na rijeci Potomac", također se smatra da je na liberalnoj strani. Noah Adams, domaćin emisije *Stvari koje zabrinjavaju*, postavio je 17. rujna sljedeća pitanja: "Treba li dopustiti atentate? Treba li CIA dobiti više prostora za manevar?"

N. C.: CIA ne bi smjela imati dopuštenje da organizira atentate, ali to je najmanji problem. Treba li dopustiti da CIA organizira bombaške napade, poput onoga u Bejrutu koji sam maloprije spomenuo?

To inače nije bila tajna; o tome se izvještavalo na vidljivim mjestima u medijima, premda se lako zaboravlja. I nije to samo CIA. Je li im trebalo dopustiti da u Nikaragvi organiziraju terorističku vojsku koja je imala službeni zadatak, ravno iz usta State Departmenta, da napada "meke mete" u Nikaragvi, što znači nebranjene poljoprivredne kombinate i medicinske klinike? Ne zaboravite da je State Department

službeno odobrio takve napade odmah nakon što je Svjetski sud naredio Sjedinjenim Državama da obustave međunarodnu terorističku kampanju i plate veliku reparaciju.

Kako se to zove? Ili organiziranje nečega poput bin Ladenove mreže, ne njega kao takvoga, nego organizacije koja stoji iza njega?

Treba li SAD-u odobriti da Izraelu isporučuje napadačke helikoptere za politička ubojstva i napade na civilne mete? To nije CIA. To je Clintonova vlada, bez nekih vidljivih prigovora. U stvari, o tome se nije ni izvještavalo, iako su izvori tih podataka savršeno pouzdani.

P.: Možete li vrlo kratko definirati političku uporabu terorizma? Gdje spada u sustavu doktrine?

N. C.: SAD službeno zastupaju ono što se zove "rat niskog intenziteta". To je službena doktrina. Pročitate li standardne definicije sukoba niskog intenziteta i usporedite li ih sa službenim definicijama "terorizma" u vojnim priručnicima, ili kakvu daje U.S. Code (vidi bilješku na str. 10), vidjet ćete da su gotovo identične. Terorizam je upotreba sredstava privole, usmjerenih na civilno stanovništvo radi postizanja političkih, vjerskih ili drugih ciljeva. To je bio napad na World Trade Center, naročito užasan teroristički zločin.

Prema službenim definicijama, terorizam je jednostavno dio državnih akcija, službene doktrine, i naravno ne samo Sjedinjenih Država.

Terorizam nije, kako se često tvrdi, "oružje slabih".

Nadalje, sve bi to trebalo biti dobro poznato. Sramota što nije. Tko želi saznati više može početi čitajući ranije spo-

menuti zbornik Alexa Georgea, u kojem se navodi mnoštvo primjera. To su stvari koje bi ljudi trebali znati, žele li shvatiti išta o sebi. Žrtve to, dakako, znaju, ali počinitelji radije okreću glavu.

MOGUĆE OPCIJE

Na osnovu intervjua danog Michaelu Albertu,
22. rujna 2001.

- P.: Pretpostavimo, rasprave radi, da bin Laden stoji iza ovih događaja. Ukoliko je tako, što su mogli biti njegovi razlozi? Sigurno tako neće pomoći siromašnim i obespravljenim ljudima gdje bilo, a pogotovo ne Palestincima; što je, dakle, njegov cilj, ako je on osmislio tu akciju?

Noam Chomsky: Valja biti oprezan. Prema Robertu Fisku, koji je s njim više puta radio opširne intervjuje, Osama bin Laden je, poput mnogih drugih ljudi u regiji, bijesan zbog vojnog prisustva SAD-a u Saudijskoj Arabiji, zbog podrške nasilju nad Palestincima, zbog razaranja iračkog civilnog društva. Osjećaj bijesa dijele bogati i siromašni, u čitavom rasponu političkih i drugih spektara.

Mnogi koji dobro poznaju stanje također sumnjaju da je bin Laden sposoban osmisliti tu nevjerljivo složenu operaciju iz spilje negdje u Afganistanu. Ali da je njegova mreža umiješana u to je vrlo plauzibilno, kao i to da im je on nadahnuće. To su decentralizirane, nehijerarhizirane strukture,

koje vjerojatno vrlo malo međusobno komuniciraju. Sasvim je moguće da bin Laden govori istinu kad kaže da nije znao za tu operaciju.

Bez obzira na sve to, bin Laden vrlo jasno izriče svoje želje, ne samo zapadnjacima koji žele od njega dobiti intervj, poput Roberta Fiska, nego, što je važnije, arapskoj publici kojoj se obraća preko naširoko rasparčavanih kazeta. Prihvatom li, rasprave radi, njegov način razmišljanja, glavna su meta Saudijska Arabija i ostali iskvareni i represivni režimi regije, od kojih nijedan nije doista "islamski". On i njegova mreža odlučni su u podršci Muslimana koji se brane od "nevjernika" bilo gdje na svijetu: u Čečeniji, Bosni, Kašmiru, zapadnoj Kini, Jugoistočnoj Aziji, Sjevernoj Africi, možda i drugdje. Vodili su i dobili Sveti rat da istjeraju Ruse (Europljane koji u njihovim očima vjerojatno nisu bitno različiti od Britanaca ili Amerikanaca) iz muslimanskog Afganistana, a još su odlučniji u namjeri da istjeraju Amerikance iz Saudijske Arabije, zemlje koja im je mnogo važnija, budući da se ondje nalaze najsvetija islamska mjesta.

Njegov poziv na rušenje iskvarenih i brutalnih režima gangstera i mučitelja nailazi na odobravanje mnogih, kao i njegova ogorčenost zbog zločina koje on i drugi pripisuju Sjedinjenim Državama, vjerojatno s pravom. Sasvim je točno da njegovi zločini iznimno teško pogadaju najsironašnije i najpotlačenije ljudi u regiji. Zadnji napadi, na primjer teško su naudili Palestincima. No, ono što se izvana doima kao očita nedosljednost, može iznutra izgledati bitno drugačije. Hrabro se boreći protiv zavojevača, koji su sasvim stvarni, bin Laden može postati junakom, kolikogod njegovo djelovanje bilo pogubno po siromašnu većinu. A ukoliko ga SAD uspiju ubiti, mogao bi postati još moćniji kao mučenik čiji će se glas i dalje čuti na kazetama i na druge načine. On je, napokon, simbol koliko i objektivna sila,

kako za SAD, tako vjerojatno i za veći dio ondašnjeg stanovništva.

Muslim da nema razloga da mu se ne vjeruje na riječ. A CIA teško da je iznenadila njegovim zločinima. "Povratni udar" radikalnih islamskih snaga koje su organizirale, naoružale i obučile SAD, Egipat, Francuska, Pakistan i druge zemlje, počeo je gotovo odmah, 1981., ubojstvom egi-patskog predsjednika Sadata, jednog od najgorljivijih organizatora snaga oformljenih da vode Sveti rat protiv Rusa. Nasilje od tada traje bez popuštanja.

Povratni udar je bio sasvim izravan, a spada u vrstu dobro poznatu iz 50 godina povijesti, uključujući trgovinu drogom i nasilje. Da navedem jedan primjer, vodeći stručnjak za tu temu, John Cooley, tvrdi da su oficiri CIA-e "svjesno pomogli" radikalnom egipatskom islamskom svećeniku, Šeiku Oмару Абделу Рахману, da 1990. uđe u SAD (*Nesveti ratovi*). Egipat ga je gonio zbog optužbi za terorizam. 1993. je bio umiješan u bombaški napad na World Trade Center, koji je izведен prema uputama iz priručnika CIA-e, koje su "Afganci" vjerojatno dobili za borbu protiv Rusa. Planiralo se dići u zrak zgradu UN-a, tunele Lincoln i Holland, a bilo je i drugih meta. Šeik Oмар je proglašen krivim za kovanje zavjere i osuđen na dugu zatvorsku kaznu.

- P.:** Ukoliko je bin Laden osmislio ove napade, a osobito ako su strahovanja od novih napada opravdana, kako smanjiti ili odstraniti opasnost? Što bi SAD ili druge zemlje trebali poduzeti, u zemlji i na međunarodnom planu? Do čega bi to dovelo?

N. C.: Svaki je slučaj različit, no razmotrimo neke analogije. Što je bila ispravna reakcija Britanije na bombe koje je IRA podmetnula u Londonu? Jedna od mogućnosti je bila poslati RAF da bombardira izvore koji ih financiraju, na primjer Boston, ili da pošalje komandose da se infiltriraju, uhvate one za koje se sumnja da su upleteni u takvo finansiranje, te da ih ubiju ili dopreme u London na suđenje.

Zanemarimo li izvedivost, takav bi plan bio zločinačka idiotarija. Druga je mogućnost realno razmotriti razloge koji stoje iza nezadovoljstva i pokušati ih otkloniti, istodobno poštujući zakon u kažnjavanju zločinaca. Čovjek bi mislio da bi to bilo mnogo smislenije. Ili uzmimo bombaški napad na federalnu zgradu u Oklahoma Cityju. Odmah se pozivalo na bombardiranje Bliskog istoka, a vjerojatno bi do toga i došlo da je nađena bilo kakva veza. Naprotiv, kad je ustanovljeno da je napad smisljen kod nas, i da ga je smislio netko povezan s policijom, nije bilo poziva da se sravni sa zemljom Montana ili Idaho, ili "Republika Teksas", koja traži odcijepljenje od tlačiteljske i nelegalne vlade u Washingtonu. Umjesto toga, tražilo se počinitelja, koji je nađen, izведен pred sud i osuđen, a nastojalo se, koliko je to bilo moguće, razumjeti razloge nezadovoljstva koji dovode do takvih zločina i riješiti ih. To je put koji trebamo slijediti ako nam je barem malo stalo do istinske pravde i ako se nadamo da ćemo smanjiti, a ne povećati vjerojatnost budućih zločina. Ista načela vrijede općenito, uz uvažavanje različitih okolnosti. Konkretno, vrijede u ovom slučaju.

P.: Što će, naprotiv, poduzeti vlada Sjedinjenih Država? Kakav će ishod imati provedba tih planova?

N. C.: Ono što je najavljeno zapravo je objava rata protiv sviju koji se ne priključe Washingtonu u proizvoljnom pribegavanju nasilju.

Nacije svijeta suočene su s "jasnim izborom": pridružite nam se na našem križarskom pohodu ili "se suočite s neizbjegnom smrću i uništenjem" (R.W. Apple, *New York Times*, 14. rujna). Bushova retorika od 20. rujna silovito ponavlja taj stav. Uzeto doslovno, to je objava rata većem dijelu svijeta. No, siguran sam da to ne treba uzeti doslovno. Vladini planeri ne žele tako ozbiljno potkopati vlastite interese. Kakvi su njihovi stvarni planovi, ne znam. Ali pretpostavljam da će ozbiljno shvatiti upozorenja stranih vođa, stručnjaka za regiju, a valjda i svojih obavještajnih službi, da bi vojni napad velikih razmjera, u kojem bi stradalo mnogo nedužnih civila, bio upravo "ono za čime počinitelji pokolja na Manhattanu mora da žude iznad svega. Vojna bi odmazda uzdigla njihovu stvar, njihovog vođu pretvorila u idola, obezvrijedila umjerenos i opravdala fanatizam. Ako je i kada u povijesti bio potreban katalizator groznog sukoba između Arapa i Zapada, takav bi napad mogao to biti" (Simon Jenkins, *Times* [London], 14. rujna, jedan od mnogih koji su to uporno tvrdili od početka).

Čak i da bin Laden bude ubijen – možda još i u većoj mjeri ako bude ubijen – pokolj nevinih samo bi ojačao osjećaj bijesa, očaja i frustracije koji vladaju regijom, te mobilizirao nove snage za njegovu užasnu stvar.

Što će vlada učiniti, ovisit će, barem djelomično, o raspoloženju kod kuće, za koje se nadamo da možemo utjecati. Kako će biti posljedice njihovih poteza ne možemo reći s nekom velikom sigurnošću, baš kao ni oni. No, ima plauzibilnih projekcija da bi, ne krene li se putem razuma, zakona i pridržavanja preuzetih obaveza, budućnost mogla biti mračna.

P.: Mnogi kažu da su građani arapskih nacija trebali preuzeti na sebe zadatak da planet oslobose terorista, ili vlada koje podržavaju teroriste. Kakva je Vaša reakcija?

N. C.: Razumno je pozvati građane da uklone teroriste umjesto da ih biraju na dužnosničke položaje, hvale i nagrađuju. No, usudio bih se primijetiti da smo i mi trebali "ukloniti izabrane dužnosnike, njihove savjetnike, njihovu intelektualnu kliquu, i njihove klijente s planeta" ili uništiti našu vlastitu i druge zapadne vlade zbog njihovih terorističkih zločina i podrške teroristima diljem svijeta. To uključuje mnoge koji su premješteni iz grupe povlaštenih prijatelja i saveznika u kategoriju "terorista" jer nisu slušali naredbe SAD-a: Saddam Hussein i mnogi poput njega. Međutim, prilično je nepravedno kriviti građane okrutnih i brutalnih režima koje podržavamo što nisu preuzeли na sebe taj zadatak, kad mi to sami ne činimo u mnogo povoljnijim uvjetima.

P.: Mnogi kažu da je kroz povijest uvijek napadnuta nacija uzvraćala napad. Kakva je Vaša reakcija?

N. C.: Kad su zemlje napadnute, pokušavaju se braniti, ako mogu. Prema predloženoj doktrini, Nikaragva, Južni Vijetnam, Kuba i brojne druge zemlje trebale su postavljati bombe u Washingtonu i drugima gradovima SAD-a, Palestincima bi trebalo čestitati na bombaškim napadima u Tel Avivu, i tako dalje, i tako dalje. Upravo stoga što su takve doktrine dovele Europu gotovo do samouništenja nakon stoljeća divljaštva, nacije svijeta su nakon Drugog svjetskog rata stvorile drukčiji sklop, uspostavivši – barem formalno

– načelo koje zabranjuje upotrebu sile osim u samoobrani od oružanog napada dok Vijeće sigurnosti ne poduzme što je potrebno da se zaštiti međunarodni mir i sigurnost. Odmazda je izrijekom spriječena. Budući da SAD nisu meta oružanog napada, u smislu članka 51. Povelje UN-a, ta su razmatranja nevažna – barem ako se složimo da temeljna načela međunarodnog prava vrijede i za nas, a ne samo za one koje ne volimo.

Čak ako zanemarimo međunarodno pravo, stoljeća iskustva nam govore što točno znače doktrine koje sada predlažu i slave mnogi komentatori. U svijetu koji raspolaže oružjem masovnog uništenja, one znače trenutačan prekid ljudskog eksperimenta – što je, na kraju, i bio razlog zašto su Europski prije pola stoljeća odlučili da je bolje prekinuti igru međusobnog klanja koju su upražnjavali stoljećima, inače...

P.: Neposredno nakon 11. 09., mnogi su bili užasnuti prizorima izljeva bijesa prema SAD-u s raznih strana svijeta, i ne isključivo s Bliskog istoka. Prizori ljudi koji slave uništenje World Trade Center-a izazvali su želju za osvetom. Kako reagirate na to?

N. C.: Armija koju su podržavale SAD preuzela je 1965. kontrolu nad Indonezijom i organizirala pokolj stotina tisuća ljudi, uglavnom seljaka bez zemlje, u masakru koji je CIA usporedila s zločinima Hitlera, Staljina i Mao Ce Tunga. Taj je masakr, vjerno prenesen u medijma, izazvao euforiju na Zapadu, u nacionalnim medijima i drugdje. Indonezijski seljaci nisu nam bili naudili ni na koji način. Kad je Nikaragva napokon poklekla pred napadom SAD-a, vodeće

novine su hvalile uspjeh metoda upotrijebljenih da se "slomi gospodarstvo i vodi dugačak i smrtonosan posredni rat sve dok domoroci sami ne zbace neželjenu vladu", čime se uz naše "minimalne" troškove žrtvama ostavilo "srušene mostove, uništene elektrane i razorene farme", a kandidatu SAD-a ponudio "dobitni problem": okončati "siromaštvo naroda Nikaragve" (*Time*). Mi smo "Ujedinjeni u radosti" zbog takvog ishoda, objavio je *New York Times*. Lako je nastaviti.

Rijetki su ljudi koji su diljem svijeta slavili zločine u New Yorku; ogromna je većina osudila strahote, čak i ondje gdje ljudi već jako, jako dugo stenju pod čizmom Washingtona. Međutim, nije mi poznato ništa nalik na groteskne primjere koje sam naveo, ili mnoge slične na Zapadu.

P.: Ostatimo li reakciju javnosti po strani, koji su, po Vašem mišljenju, stvarni motivi politike SAD-a u ovom času? Što je cilj "rata protiv terora" koji predlaže Bush?

N. C.: Niti je "rat protiv terora" nov, niti je to "rat protiv terora". Trebali bismo se prisjetiti da je Reaganova vlada preuzeila vlast prije 20 godina objavivši da je "međunarodni terorizam" (koji diljem svijeta podržava Sovjetski Savez) najveća prijetnja SAD-u, koje su glavna meta terorizma, te njihovim saveznicima i prijateljima. Moramo se stoga posvetiti ratu za istrebljenje toga "raka", te "kuge" koja uništava civilizaciju. Reaganovci su stoga organizirali međunarodne terorističke kampanje iznimne po opsegu uništenja koje su prouzročile, tako da je čak Svjetski sud osudio SAD, istodobno podržavajući bezbrojne slične pothvate, na primjer u Južnoj Africi, gdje su južnoafrički pljačkaši uz pomoć

Zapada pobili milijun i pol ljudi i izazvali 60 milijardi dolara štete samo tijekom Reaganove vladavine. Histerija oko međunarodnog terorizma dostigla je vrhunac sredinom osamdesetih, dok su SAD sa svojim saveznicima zdušno širile rak za koji su tvrdili da mora biti iskorijenjen.

Ako želimo, možemo živjeti u svijetu ugodnih iluzija. Ili možemo pogledati noviju povijest, institucionalne strukture koje su u osnovi ostale nepromijenjene, planove koji su objavljeni – i odgovoriti na pitanja u skladu s tim. Ne znam zašto bi trebalo pretpostaviti da je došlo do iznenadne promjene u motivima ili ciljevima politike koji su već dugo na djelu, izuzev taktičkih prilagodbi promjenama okolnosti.

Takoder bismo se trebali prisjetiti da je jedan od uzvišenih zadataka intelektualaca objaviti svakih nekoliko godina da smo "promijenili smjer", prošlost je iza nas i možemo je zaboraviti, stupajući prema slavnoj budućnosti. To je vrlo zgodan stav, iako ne odveć pohvalan ili smislen.

Literatura o toj temi je ogromna. Nema razloga, osim vlastitog izbora, da čovjek ne bude svjestan činjenica – koje su, dakako, poznate žrtvama, premda one obično nisu u položaju da budu svjesne razmjera ili prirode međunarodnog terorističkog napada kojem su podvrgнуте.

- P.:** Vjerujete li da će većina Amerikanaca, kada uvjeti dopuste podrobniju procjenu mogućih reakcija, prihvatići rješenje da SAD na terorističke napade protiv civila ovdje odgovore terorističkim napadom na civile drugdje, i da je rješenje problema fanatizma u nadzoru i ograničavanju građanskih sloboda?

N. C.: Nadam se da ne, no ne bismo smjeli podcijeniti sposobnost dobro uhodanih sustava propagande da ljude navedu na iracionalno, ubilačko i samoubilačko ponašanje. Uzmimo primjer koji je dovoljno star da ga možemo procijeniti relativno nepristrano: Prvi svjetski rat. Nije moguće da su obje strane vodile plemenit rat za najviše ciljeve. No na obje su strane vojnici stupali u sveopće klanje u iznimnom zanosu, osokoljeni poklicima intelektualnih klasa i onih koje su one mobilizirale, na svim stranama političkog spektra, od ljevice do desnice, uključujući i najjaču ljevičarsku političku snagu na svijetu, u Njemačkoj. Iznimke su bile tako rijetke da ih možemo nabrojati, a neki od najistaknutijih među njima završili su u zatvoru jer su dovodili u pitanje plemenitost toga pothvata: među njima Rosa Luxemburg, Bertrand Russell i Eugene Debs. Uz pomoć Wilsonovih propagandnih agencija i entuzijazma liberalnih intelektualaca, pacifistička je zemlja za nekoliko mjeseci dovedena do histeričnog anti-njemačkog bijesa, postavši spremnom osvetiti se počiniteljima divljačkih zločina, od kojih je mnoge izmislio britansko Ministarstvo informiranja. No, to nikako nije neizbjegno i ne bismo smjeli podcijeniti i civilizirajuće učinke javne borbe proteklih godina. Ne moramo odlučno marširati u propast samo zato što je takva naredba.

CIVILIZACIJE ISTOKA I ZAPADA

Na osnovu intervjua danih za europske medije 20-22. rujna 2001. Razgovarali su Marili Margomenou s grčke TV stanice Alpha, Miguel Mora iz španjolskog lista *El País* i Natalie Levisalles iz francuskog lista *Liberation*.

[Napomena urednika: Budući da su mnoga od ovih pitanja napisali novinari kojima je engleski strani jezik, rečenice su na nekim mjestima prepravljene, uz nastojanje da se sačuva izvorno značenje.]

Pitanje: Nakon napada na SAD, državni tajnik Colin L. Powell izjavio je da će vlada SAD revidirati zakone o terorizmu, uključujući zakon iz 1976. koji zabranjuje ubijanje stranaca. Europska zajednica se također spremila donijeti novi zakon o terorizmu. Na koji način to može ograničiti naše slobode? Na primjer, daje li terorizam pravo vladi da nas stavi pod nadzor, kako bi protrošila sumnjivce i spriječila buduće napade?

Noam Chomsky: Odveć apstraktan odgovor mogao bi navesti na krive zaključke. Pogledajmo zato konkretnе tendencije i

tipične primjere toga što planovi za smanjenjem ograničenja državnog nasilja znače u praksi. Jutros (21. rujna) je *New York Times* objavio komentar Michaela Walzera, cijenjenog intelektualca kojega se smatra moralnim vodom. On je pozvao na "ideološku kampanju protiv svih razloga i izgovora za terorizam", tražeći "da ih se odbaci"; budući da, koliko on zna, razlozi i izgovori uopće ne postoje, za ikoga razumnog. To zapravo znači odbacivanje napora da se istraže razlozi koji dovode do terorističkih napada protiv zemalja koje on podržava. Zatim sebe, sasvim uobičajeno, ubraja u one koji nude "razloge i izgovore za terorizam", prešutno podržavajući politička ubojstva, konkretno izraelska ubojstva Palestinaca za koje Izraelci tvrde da podržavaju terorizam; nikakvi se dokazi ne nude niti traže, a u mnogim je slučajevima i sumnja neosnovana. A neizbjegna se "kolateralna šteta" – žene, djeca, oni koji se nađu u blizini – prihvata na uobičajen način. Napadački helikopteri koje dobavljaju SAD koriste se za takva ubojstva već 10 mjeseci.

Walzer riječ "ubojstvo" stavlja u navodnike, dajući do znanja da je, po njemu, taj pojam dio "gorljivih i izrazito iskrivljenih prikaza blokade Iraka i izraelsko-palestinskog sukoba". To se odnosi na kritike izraelskih zločina koje su SAD podržavale na područjima koja su pod grubom i brutalnom vojnom okupacijom gotovo 35 godina i politike SAD-a koja je uništila civilno društvo u Iraku (a ojačala Saddama Husseina). Takve su kritike u SAD marginalnog značaja, no za njega je, očito, i to previše. Pod "iskrivljenim prikazima" Walzer možda misli na povremeno spominjanje izjave državne tajnice Madelaine Albright na nacionalnoj televiziji, kad je na pitanje o navodno pola milijuna mrtve iračke djece uslijed režima sankcija, odgovorila kako su takve posljedice "težak izbor" za njezinu vladu, ali "mislimo da je to cijena koju vrijedi platiti".

Spominjem samo taj primjer, koji je lako umnožiti, da bih ilustrirao pravo značenje smanjenja ograničenja državnog djelovanja. Možemo se prisjetiti da su nasilne i ubilačke države vrlo često svoje djelovanje opravdavale "borbom protiv terorizma": na primjer, Nacisti su tako nazivali partizanski otpor. A takvo djelovanje obično opravdavaju cijenjeni intelektualci.

To nije davna povijest. U prosincu 1987., kad je zabrinutost zbog međunarodnog terorizma bila na vrhuncu, Generalna skupština UN-a donijela je svoju glavnu rezoluciju o tome, osuđujući tu pošast najtežim riječima i pozivajući sve nacije da snažno djeluju na njenom suzbijanju. Rezolucija je prihvaćena sa 153 glasa za i 2 (SAD i Izrael) protiv, a samo je Honduras bio suzdržan. Uvredljivi odlomak glasi "ništa u ovoj rezoluciji ni na koji način ne ukida pravo na samoodređenje, slobodu i nezavisnost, u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija, naroda nasilno lišenih toga prava... , osobito naroda pod kolonijalnim i rasističkim režimima i stranom okupacijom ili drugim oblicima kolonijalne vladavine, niti... pravo tih naroda da se bore za taj cilj te da traže i dobiju potporu [u skladu s Poveljom i međunarodnim pravom]." SAD i Izrael ne prihvataju ta prava; kao ni njihov tadašnji saveznik, Južna Afrika. Za Washington je Afrički nacionalni kongres bio "teroristička organizacija", ali Južna Afrika nije postala "teroristička država" poput Kube i drugih zemalja. Washingtonsko tumačenje "terorizma" dakako prevladava u praksi, s ozbiljnim humanitarnim posljedicama.

Sada se puno govori o formuliranju Cjelovite konvencije protiv terorizma, što nije mala zadaća. Razlog tome, koji se pažljivo izbjegava u tisku, je taj što SAD neće prihvatiti ništa nalik uvredljivom odlomku rezolucije iz 1987., a to neće prihvatiti niti njihovi saveznici, ako definicija "terorizma" bude u skladu sa službenim definicijama kakve daju U.S.

Code ili vojni priručnici; oni će prihvati samo formulaciju koja na neki način isključuje moćne i njihove klijente.

Treba svakako uzeti u obzir mnoge faktore pri odgovoru na Vaše pitanje. No povijest je iznimno važna. Na to se pitanje uopće ne može odgovoriti na općenitoj razini, nego samo ovisno o konkretnim okolnostima i konkretnim prijedlozima.

P.: U Njemačkoj je Bundestag već odlučio da će se njemački vojnici pridružiti američkim snagama, iako se 80 posto njemačkog naroda s tim ne slaže, prema istraživanju Instituta Forsa. Što mislite o tome?

N. C.: Europske sile zasada okljevaju s uključivanjem u križarski pohod Washingtona, smatrajući da će masovnim napadom na nedužne civile SAD dati bin Ladenu i njemu sličnima razlog za mobiliziranje očajnih i bijesnih ljudi za svoj cilj, što može imati još užasnije posljedice.

P.: Što mislite o tome da nacije djeluju kao globalna zajednica u ratnim uvjetima? Ovo nije prvi put da svaka zemlja mora stati uz SAD ili će biti smatrana neprijateljskom, ali sada Afganistan objavljuje to isto.

N. C.: Bushova je vlada svjetske nacije (odmah) stavila pred izbor: pridružite nam se ili se suočite s uništenjem. [Napomena uredniku: Chomsky ovdje upućuje na navod što ga je New York Times objavio 14. rujna 2001. Vidi stranu 51.]

"Globalna zajednica" se oštro suprotstavlja teroru, uključujući masovni teror moćnih država, a i užasnim zločinima počinjenim 11. rujna. Ali "globalna zajednica" ne djeluje. Kad zapadne države i intelektualci rabe pojам "međunarodna zajednica" oni pod time misle na sebe. Na primjer, NATO je bombardirao Srbiju u ime "međunarodne zajednice" prema postojanoj zapadnoj retorici, iako oni koji nisu držali glavu u pijesku znaju da se većina svijeta tome protivila, često vrlo glasno. Oni koji ne podržavaju djelovanje bogatih i moćnih nisu dio "globalne zajednice", baš kao što i "terorizam" uobičajeno znači "terorizam usmjeren protiv nas i naših prijatelja".

Nije iznenadujuće da Afganistan pokušava oponašati SAD, pozivajući muslimane da ih podrže. Razmjeri su, naravno, mnogo manji. Koliko god bili udaljeni od vanjskog svijeta, talibanski vođe vjerojatno dobro znaju da im islamske države nisu prijatelji. Te su države bile izložene terorističkim napadima radikalnih islamskih snaga organiziranih i obučenih da vode Sveti rat protiv SSSR-a prije 20 godina, koje su odmah počele provoditi svoje vlastite terorističke planove ubojstvom egipatskog predsjednika Sadata.

P.: Je li prema Vama, napad na Afganistan "rat protiv terorizma"?

N. C.: Napad na Afganistan će vjerojatno pobiti mnoštvo nedužnih civila, taj broj može biti ogroman u zemlji gdje su milijuni već na rubu smrti od gladi. Nasumično ubijanje nedužnih civila je terorizam, a ne rat protiv terorizma.

P.: Možete li zamisliti što bi se bilo dogodilo da se napad na SAD zbio noću, kad je u WTC-u bilo svega nekoliko ljudi? Drugim riječima, da je bilo samo nekoliko žrtava, bi li američka vlada reagirala na isti način? Do koje je mjere pod utjecajem simbolizma razaranja, činjenice da su napadnuti upravo Pentagon i Twin Towers?

N. C.: Sumnjam da bi bilo neke razlike. Bio bi to užasan zločin i da je bilo mnogo manje žrtava. Pentagon je više od "simbola", iz razloga koje ne treba posebno spominjati. A što se tiče Svjetskog trgovackog centra, ne znamo što su teroristi imali na umu kad su ondje postavili bombu 1993. i uništili ga 11. rujna. No, možemo biti sigurni da to nema puno veze sa stvarima kao što su "globalizacija" ili "gospodarski imperijalizam" ili "kulturne vrijednosti", stvarima koje su posve nepoznate bin Ladenu i njegovim suradnicima, ili drugim radikalnim islamistima poput onih osuđenih za postavljanje bombe 1993., stvarima koje se njih uopće ne tiču, kao što ih se, očito, uopće ne tiče činjenica da su njihovi zločini tijekom godina imali teške posljedice po siromašne i potlačene ljude u muslimanskom svijetu.

Među izravnim žrtvama su Palestinci pod vojnom okupacijom, što su počinitelji sigurno morali znati. Njihovi su ciljevi drugačiji, a bin Laden ih je elokventno izrekao u mnogim intervjuima: svrgnuti izopačene i represivne režime u arapskom svijetu i zamijeniti ih istinskim "islamskim" režimima, koji će podržavati muslimane u borbi protiv "nevjernika" u Saudijskoj Arabiji (koja je po njemu pod okupacijom SAD-a), Čečeniji, Bosni, zapadnoj Kini, Sjevernoj Africi i Jugoistočnoj Aziji; možda i drugdje.

Zapadnim intelektualcima odgovara govoriti o "dubljim razlozima" kao što je mržnja prema zapadnim vrijednostima

i progresu. To je koristan način da se izbjegnu pitanja o tome kako je nastala bin Ladenova mreža i o tome što je uzrok bijesu, strahu i očaju u regiji, čime se islamski teroristi koriste. Budući da su odgovori na ta pitanja prilično jasni, a nisu u skladu s vladajućom doktrinom, bolje je ta pitanja odbaciti kao "sporedna" i "beznačajna" i okrenuti se "dubljim razlozima" koji su zapravo sporedniji, ukoliko su uopće relevantni.

P.: Treba li ovo što se zbiva nazvati ratom?

N. C.: Nema preciznog određenja "rata". Ljudi govore o "ratu protiv siromaštva", "ratu protiv droge", itd. Ovo što se zbiva nije sukob država, iako bi to mogao postati.

P.: Možemo li govoriti o sukobu civilizacija?

N. C.: To je pomodno, ali nije odveć smisleno. Pogledajmo malo neke poznate povijesne činjenice. Najmnogoljudnija islamska država je Indonezija, miljenica Sjedinjenih Država otkako je Suharto došao na vlast 1965., pobivši u pokoljima stotine tisuća ljudi, uglavnom seljaka bez zemlje, uz pomoć SAD-a i uz izljeve oduševljenja na Zapadu koji se danas čine tako sramotnima da su potpuno izbrisani iz pamćenja. Suharto je ostao "naš tip", kako ga je nazvala Clintonova vlada, a to je čovjek odgovoran za užasne pokolje, mučenja i druga zlodjela, jedan od najvećih zločinaca kasnog 20. stoljeća. Najekstremnija islamska fundamentalistička država, osim Talibana, je Saudijska Arabija, klijent SAD-a od svog osnutka. Osamdesetih su godina SAD i pakistanske oba-

vještajne službe (uz pomoć Saudijske Arabije, Britanije i drugih) regrutirale, naoružale i obučile najekstremnije islamske fundamentaliste koje su mogli naći kako bi nanijeli što veću štetu Sovjetima u Afganistanu. Kao što piše Simon Jenkins (londonski *Times*), ti su napor "uništili umjereni i stvorili fanatički režim, od grupa koje su neporezno financirali Amerikanci" (većina novca vjerojatno je bila iz Saudijske Arabije). Osama bin Laden jedan je od onih koji su se time izravno okoristili.

Također osamdesetih godina, SAD i Velika Britanija su snažno podupirali svoga prijatelja i saveznika Saddama Husseina – koji je nesumnjivo bio više "sekularan", ali na islamskoj strani "sukoba civilizacija" – u njegovim najgorim zločinima, uključujući pokolj Kurda bojnim otrovima.

Također osamdesetih godina, SAD su vodile veliki rat u Srednjoj Americi, ostavivši 200 000 mučenih i osakaćenih leševa, milijune siročadi i izbjeglica i četiri razorenе zemlje. Glavna je meta napada SAD-a bila katolička crkva, koja je počinila grozan grijeh prihvativši "povlašteni tretman siromašnih".

Devedesetih godina, SAD su, uglavnom iz ciničnih razloga moći, izabrali bosanske muslimane za svoje klijente, što ovima nije puno koristilo.

Da ne nastavljam, gdje se točno dijele "civilizacije"? Trebamo li zaključiti da je riječ o "sukobu civilizacija" kad je na jednoj strani južnoamerička katolička crkva, a na drugoj SAD i muslimanski svijet, uključujući njegove najubilačkije i fanatične vjerske elemente? Dakako da ne predlažem neku sličnu besmislicu. No što bi, na racionalnoj osnovi, trebalo zaključiti?

P.: Mislite li da ispravno rabimo riječ "civilizacija"? Zar bi se doista civiliziran svijet upustio u ovakav globalni rat?

N. C.: Nijedno civilizirano društvo ne bi toleriralo ništa od onoga što sam naveo, a što je samo mali dio povijesti SAD-a, dok je europska povijest još gora. Sigurno da se nikakav "civilizirani svijet" ne bi bacio u veliki rat umjesto da slijedi proceduru koju propisuje međunarodni zakon, za što postoje brojni preseđani.

P.: Napadi su nazvani činom mržnje. Odakle, po Vašem mišljenju, dolazi ta mržnja.

N. C.: Za radikalne islamiste koje je mobilizirala CIA, mržnja je naprosto ono što izražavaju. SAD su rado podržavale tu mržnju i nasilje kad su bili usmjereni protiv neprijatelja SAD-a; ali nisu sretne kad se mržnja koju su pomogle proizvesti usmjeri protiv SAD-a i njihovih saveznika, što se opetovo događalo proteklih 20 godina. Što se tiče stanovništva regije, a to je sasvim druga kategorija, razlozi njihovih osjećaja nisu teško dokučivi. Izvori tih osjećaja dobro su poznati.

P.: Što predlažete da stanovnici zapadnih zemalja učine kako bi pridonijeli uspostavi mira?

N. C.: To ovisi o tome što građani žele. Žele li eskalaciju ciklusa nasilja, prema poznatom obrascu, svakako bi trebali pozvati SAD da upadnu u bin Ladenovu "dijaboličnu

zamku" i masakriraju nedužne civile. Žele li smanjiti razinu nasilja, trebali bi iskoristiti svoj utjecaj da usmjere velike sile u sasvim drugom smjeru, koji sam ranije izložio, i za koji postoje brojni presedani. To uključuje spremnost da se istraže uzroci zločina. Često se čuje da te stvari ne treba razmatrati, jer bi to bilo opravdavanje terorizma – to je stajalište tako glupo i destruktivno da ga ne bi trebalo ni spominjati, ali je nažalost rašireno. Ali ako ne želimo pridonijeti eskalaciji ciklusa nasilja, a njegove mete su takoder i bogati i moćni, upravo bismo to trebali učiniti, kao i u svim drugim slučajevima, poput onih dobro poznatih u Španjolskoj. [Napomena urednika: Chomsky odgovara na pitanje španjolskog novinara i zato spominje Španjolsku.]

P.: Jesu li SAD "izazvale" ove napade? Jesu li oni posljedica američke politike?

N. C.: Napadi nisu "posljedica" politike SAD-a ni na koji izravan način. No, indirektno, naravno jesu; to čak nije sporno. Prilično je sigurno da su počinitelji članovi terorističke mreže koja potječe iz plaćeničkih vojski koje su organizirali, obučili i naoružali CIA, Egipat, Pakistan, francuska obavještajna služba, uz novčanu pomoć Saudijske Arabije, itd. Pozadina svega toga malo je mutna. Organiziranje tih snaga započelo je 1979., vjerujemo li Savjetniku za nacionalnu sigurnost predsjednika Cartera, Zbigniewu Brzezinskom. On tvrdi, no možda se samo pravi važan, da je sredinom 1979. potaknuo tajnu podršku mudžahedinima koji su se borili protiv vlade u Afganistanu kako bi Ruse uvukao u, kako je on to nazvao, "afgansku zamku", što je fraza koju vrijedi zapamtiti. Vrlo je ponosan što su oni doista upali u

"afgansku zamku" šaljući šest mjeseci kasnije vojne snage da podrže vladu, s poznatim posljedicama. Sjedinjene Države i njihovi saveznici okupili su veliku plaćeničku vojsku, od oko 100 000, a možda i više ljudi, oslanjajući se na najmilitantnije sektore koje su mogli pronaći, a to su bili radikalni islamisti (sa svih strana) koje ovdje nazivaju islamskim fundamentalistima. Većina njih nije ucpće bila iz Afganistana. Zovu ih "Afganistancima", ali poput bin Ladena, većina potječe iz drugih zemalja.

Bin Laden se priključio tijekom osamdesetih. Bio je uključen u mreže financiranja, a to su vjerojatno iste one koje još uvijek postoje. Vodili su Sveti rat protiv ruskih zavojevača. Prenijeli su nasilje na ruski teritorij. Dobili su rat i ruski su se okupatori povukli. Rat im nije bio jedina djelatnost. 1981. snage s osloncem na te iste grupe ubile su egipatskog predsjednika Sadata, koji je imao važnu ulogu u njihovu uspostavljanju. 1983. jedan je bombaš-samoubojica, koji je možda bio povezan s istim snagama, takoreći isbjerao vojsku SAD-a iz Libanona. I to se nastavilo.

Do 1989. uspjeli su u Svetom ratu u Afganistanu. Čim su SAD uspostavile trajnu vojnu prisutnost u Saudijskoj Arabiji, bin Laden i ostali najavili su da je to s njihovog gledišta usporedivo s ruskom okupacijom Afganistana i okretnuli su oružje protiv Amerikanaca, što se već bilo dogodilo 1983. kad su SAD imale vojne snage u Libanonu. Saudijska Arabija je glavni neprijatelj bin Ladenove mreže, kao i Egipat. Te režime žele svrgnuti. Oni ih zovu neislamskim režimima u Egiptu, Saudijskoj Arabiji i drugim zemljama Bliskog istoka i Sjeverne Afrike. I to se nastavilo.

1997. pobili su oko šezdeset turista u Egiptu i uništili egipatsku turističku industriju. Godinama djeluju u čitavoj regiji, u Sjevernoj Africi, Istočnoj Africi, na Bliskom istoku,

na Balkanu, u Središnjoj Aziji, zapadnoj Kini, Jugoistočnoj Aziji, u SAD-u. To je jedna grupa. I to potječe od ratova iz osamdesetih godina, odnosno, ako je vjerovati Brzezinskome, i od ranije, kada su postavili "afganistansku zamku". Nadalje, kao što dobro znaju svi koji obraćaju pažnju na regiju, teroristi se oslanjaju na očaj, bijes i frustraciju koje dijele i bogati i siromašni, i sekularni i radikalni islamisti. Da su korijeni toga u dobroj mjeri u politici SAD-a očito je i stalno se objašnjava onima koji žele slušati.

P.: Rekli ste da su glavni vinovnici terorizma zemlje poput SAD-a, koje rabe nasilje u političke svrhe. Kada i gdje?

N. C.: Čudi me ovo pitanje. Kao što sam rekao drugdje, SAD su, napokon, jedina zemlja koju je Svjetski sud osudio zbog međunarodnog terorizma – zbog "nezakonite upotrebe sile" u političke svrhe, kako se Sud izrazio – naredivši SAD-u da obustave te zločine i plate veliku reparaciju. SAD su naravno prezriivo odbacile presudu Suda i reagirale pojačavši teroristički rat protiv Nikaragve i uloživši veto na rezoluciju Vijeća sigurnosti kojom se sve države pozivaju na poštivanje međunarodnog zakona (jedino su SAD, te jedanput Izrael i Salvador, glasale protiv sličnih rezolucija Generalne skupštine). Teroristički rat širo se u skladu sa službenom politikom napadanja "mekih meta" – nebranjениh civilnih meta, poput poljoprivrednih dobara i zdravstvenih klinika – umjesto sukoba s nikaragvanskom armijom. Teroristi su to mogli izvršiti jer je čitav zračni prostor Nikaragve bio pod kontrolom SAD-a i jer su imali naprednu komunikacijsku opremu koju su im pribavili oni koji su ih nadgledali.

Valja također priznati da su ti teroristički napadi uglavnom bili odobravani. Jedan ugledni komentator, Michael Kinsley, na krajnjoj liberalnoj poziciji glavne struje, tvrdio je kako ne bismo tek tako trebali odbacivati opravdanja State Departmenta za terorističke napade na "meke mete": "suvisla politika" mora "proći test analize isplativosti", napisao je, analize "bijede i količine krvi koja će biti prolive na i vjerojatnosti da će na drugom kraju izaći demokracija" – "demokracija" u značenju koje SAD daje tom pojmu, a to je tumačenje jasno ilustrirano u regiji. Uzima se zdravo za gotovo da elite SAD-a imaju pravo provesti takvu analizu i izvesti projekt ako prode test.

Još dramatičnije, zamisao da se Nikaragva ima pravo braniti smatrala se nezamislivom u središnjem političkom spektru u Sjedinjenim Državama. SAD su prisilile svoje saveznike da prestanu Nikaragvi prodavati oružje, nadajući se da će se okrenuti Rusiji, što se i dogodilo; to nudi prave propagandne prizore. Reaganova je vlada stalno širila glasine da Nikaragva dobija mlazne lovce od Rusije – da bi zaštitila svoj zračni prostor, što je svatko znao, i da bi sprječila terorističke napade SAD-a na "meke mete". Glasine su bile lažne, ali reakcija je bila poučna. Pobornici mirnog rješenja istražili su glasine, ali su rekli da svakako moramo bombardirati Nikaragvu ako su istinite, jer bi to bila prijetnja našoj sigurnosti. Pretraga baza podataka otkrila je da gotovo nije bilo naznaka da bi se Nikaragva imala pravo braniti. To nam dosta govori o duboko ukorijenenoj "kulturni terorizma" koja prevladava u zapadnoj civilizaciji.

To nikako nije najekstremniji primjer; spominjem ga jer nije sporan i zato što neuspješni pokušaji Nikaragve da upotrijebi zakonska sredstva, umjesto da postavlja bombe u Washingtonu pružaju primjer koji bi danas trebalo slijediti.

Nikaragva je bila samo jedna komponenta terorističkih ratova koje je Washington vodio u Srednjoj Americi u tom užasnom desetljeću, ostavivši stotine tisuća mrtvih i četiri razrušene zemlje.

Tijekom tih godina SAD su vršile terorizam velikih razmjera i drugdje, uključujući Bliski istok. Da navedemo samo jedan primjer: auto-bomba u Bejrutu 1985. ispred džamije, tempirana da ubije što veći broj civila; bilo je 80 mrtvih i 250 ranjenih, a cilj je bio muslimanski šeik, koji je pobjegao. Podržavale su i mnogo gori teror: na primjer, Izraelsku invaziju na Libanon u kojoj je ubijeno 18 000 libanonskih i palestinskih civila, ali ne u samoobrani, što se odmah priznalo, te opake zločine "čelične šake" koji su uslijedili i koji su bili usmjereni protiv "seljaka terorista", kako se Izrael izrazio. SAD su snažno podržavale invazije 1993. i 1996. (sve dok međunarodna reakcija na masakr u Qani 1996. nije navela Clintonu da se povuče). Broj žrtava u Libanonu nakon 1982. vjerojatno je još 20 000 civila.

U devedesetima, SAD su pribavile 80 posto oružja za tursku kampanju protiv Kurda u jugoistočnoj Turskoj u kojoj su pobijeni deseci tisuća ljudi, 2-3 milijuna je ostalo bez doma, 3 500 sela je razoren (7 puta više nego na Kosovu pod bombama NATO-a), uz sve zamislive zločine. Dotok oružja se naglo pojačao 1984. kad je Turska pokrenula svoj teroristički napad i počeo je opadati tek 1999, kad su zločini postigli cilj. 1999. Turska je izgubila položaj glavne zemlje u koju SAD izvozi oružje (ako se izuzmu Izrael i Egipt), a to je postala Kolumbija, najgori kršitelj ljudskih prava u zapadnoj hemisferi u devedesetima i daleko najvažniji primatelj oružja i obuke iz SAD-a, prema ustaljenom obrascu.

U Istočnom Timoru, SAD (i Britanija) su nastavili podržavati indonezijske agresore, koji su već pobili 1/3 stanov-

ništva uz njihovu presudnu pomoć. To se nastavilo do pokolja 1999, kad su tisuće pobijene i prije napada početkom rujna kada je 85 posto stanovništva moralo napustiti domove i kad je uništeno 70 posto zemlje – dok je Clintonova vlada ostala na stajalištu da je to "odgovornost vlade Indonezije i mi im tu odgovornost nećemo oduzimati".

To je bilo 8. rujna, nakon izvještaja o najgorim rujanskim pokoljima. Tada je Clinton već bio pod velikim pritiskom da nešto poduzme kako bi spriječio daljnje zločine, uglavnom od strane Australije, ali i kod kuće. Nekoliko dana kasnije, Clintonova je vlada objavila indonezijskim generalima da je igra gotova. Odmah su promijenili ponašanje. Snažno su inzistirali da se nikada neće povući iz Istočnog Timora i postavljali su obranu u indonezijskom Zapadnom Timoru (koristeći britanske mlažnjake, koje im je Britanija i dalje slala) kako bi odvratili moguću intervenciju. Kad je Clinton to zatražio, okrenuli su se za 180 stupnjeva i najavili da će se povući i dopustiti mirotvornim snagama UN-a pod vodstvom Australije da uđu bez vojnog suprotstavljanja. Tijek događaja zorno pokazuje latentnu moć koju je Washington uvijek imao, i koja je mogla spriječiti 25 godina genocida koji je dostigao novi vrhunac valom zločina početkom 1999. Umjesto toga, jedna vlada SAD-a za drugom, kojima su se 1978, kad su zločini bili na vrhuncu, pridružili Britanija i druge zemlje, radije su pružale presudnu pomoć, vojnu i diplomatsku, ubojicama – "našem tipu", kako je Clintonova vlada opisala krvoločnog predsjednika Suharta. Te činjenice, jasne i dramatične, pokazuju gdje je žarište odgovornosti za grozne zločine zadnjih 25 godina – koji se nastavljaju u bijednim logorima za izbjeglice u Zapadnom Timoru.

O zapadnoj civilizaciji mnogo možemo naučiti iz činjenice da se ta sramna povijest pozdravlja kao dokaz naše

posvećenosti "humanitarnoj intervenciji" i postaje opravданje za bombardiranje Srbije od strane NATO-a.

Već sam spomenuo uništenje iračkog civilnog društva, uz oko milijun mrtvih, više od polovice su djeca, prema izvještajima koji se ne mogu tek tako ignorirati.

To je samo mali uzorak.

Iskreno, iznenadjuje me da se to pitanje uopće postavlja – osobito u Francuskoj, koja je i sama vršila državni teror velikih razmjera, što je svakako poznato. [Napomena urednika: Chomsky odgovara na pitanje francuske novinarke i zato spominje Francusku.]

P.: Jesu li reakcije u SAD-u jednodušne? Dijelite li ih i Vi, u nekoj mjeri ili u potpunosti?

N. C.: Ako mislite na reakciju zgražanja nad užasnim kriminalnim napadom i suosjećanja sa žrtvama, onda su reakcije jednodušne svugdje, uključujući muslimanske zemlje. Naravno da ih svaka osoba zdravog razuma u potpunosti dijeli, a ne "u nekoj mjeri". Ako mislite na pozive na ubilački napad u kojem će sigurno poginuti nedužni ljudi – a koji će usput uslišiti bin Ladenove molitve – onda takve "jednodušne reakcije" nema, bez obzira na površne dojmove koji se mogu stići gledanjem televizije. Što se mene tiče, pridružujem se velikom broju onih koji se tome suprotstavljaju. Velikom broju.

Što je osjećaj većine, nitko zapravo ne može reći: to je odveć difuzno i složeno. Ali da je "jednodušan"? Sigurno nije, osim u vezi prirode zločina.

P: Osudujete li terorizam? Kako odlučiti što je teroristički čin a što čin otpora protiv tiranije ili okupatora? U koju biste kategoriju "svrstali" nedavne napade na SAD?

N. C.: Pojam "terorizam" shvaćam upravo onako kako je definiran u službenim dokumentima SAD-a: "sračunata upotreba nasilja ili prijetnje nasiljem radi postizanja ciljeva političke, vjerske ili ideološke prirode. To se čini zastrašivanjem, privolom ili ulijevanjem straha". U skladu s tom – sasvim prikladnom – definicijom, nedavni napad na SAD je nesumnjivo teroristički čin; u stvari, užasan teroristički zločin. O tome gotovo da nema spora diljem svijeta, kao što ga i ne treba biti.

Međutim, osim doslovnoga značenja toga pojma, koje smo upravo citirali iz službenih dokumenata SAD-a, postoje i propagandistička upotreba, koja je nažalost standardna: pojam "terorizam" rabi se za teroristička djela počinjena protiv nas ili naših saveznika. Ta je propagandistička upotreba takoreći univerzalna. Svi "osuđuju terorizam" u tom značenju. Čak su i nacisti oštrosudivali terorizam i poduzimali "protuterorističke" mjere protiv partizanskih terorista.

Sjedinjene Države su se u osnovi složile. Organizirale su i poduzimale slične "protuterorističke" akcije u Grčkoj i drugdje u poslijeratnim godinama. [Napomena urednika: Chomsky navodi primjer Grčke jer daje intervjue za grčku televiziju.] Nadalje, programi SAD-a za suzbijanje pobune prilično su se izravno oslanjali na nacistički model, prema kojem se iskazivalo poštovanje: oficiri Wermachta bili su pritom savjetnici, a njihovi su priručnici diljem svijeta korišteni za osmišljavanje poslijeratnih programa za suzbijanje pobuna, koji su uobičajeno bili nazivani "proto-terorizmom". Ovu je problematiku u svom važnom djelu proučavao Michael

McClinstock. U takvim uvjetima, isti ljudi i djela vrlo brzo mogu iz kategorije "terorista" prijeći u kategoriju "boraca za slobodu" i obratno. To se zadnjih godina zbivalo u neposrednom grčkom susjedstvu.

SAD su 1998. službeno proglašile OVK "teroristima" zbog napada na srpsku policiju i civile, kojim su namjeravali izazvati nesrazmjerne i brutalne srpske reakcije, kako su otvoreno priznali. Britanci – najveći jastrebovi u NATO-u po tom pitanju – su u siječnju 1999. još uvijek vjerovali da je OVK odgovornija za više mrtvih nego Srbija, što je teško povjerovati, ali nam nešto kazuje o predodžbama u visokim krugovima NATO-a. Ako je vjerovati opširnoj dokumentaciji koju su pribavili State Department, NATO, OSCE i drugi zapadni izvori, na terenu se ništa nije bitnije izmijenilo do povlačenja promatrača KVM-a i bombardiranja krajam ožujka 1999. Ali politika se promijenila: SAD i Velika Britanija odlučile su napasti Srbiju, a "teroristi" su odmah postali "borci za slobodu". Nakon rata, "borci za slobodu" i njihovi bliski saveznici postali su "teroristi", "bitange" i "ubojice", kad su, sa svojega gledišta, na sličan način i iz sličnih razloga počeli djelovati u Makedoniji, koja je saveznik SAD-a.

Svi osuđuju terorizam, ali moramo se zapitati što pod time misle. Odgovor na svoje pitanje o mojim stavovima možete naći u mnoštvu knjiga i članaka što sam ih napisao o terorizmu proteklih desetljeća, premda ja taj pojam rabim u doslovnom smislu, te stoga osuđujem svako terorističko djelovanje, a ne samo ono koje se naziva "terorističkim" u propagandne svrhe.

P.: Je li islam opasan po zapadnu civilizaciju?
Predstavlja li zapadnjački način života prijetnju
čovječanstvu?

N. C.: Pitanje je odveć široko i nejasno da bih mogao odgovoriti. Trebalo bi, međutim, biti jasno da SAD islam ne smatra neprijateljem, niti obratno.

Što se tiče "zapadnjačkog načina života", on uključuje vrlo raznolike stvari – mnoge od njih su vrijedne divljenja, mnoge su oduševljeno prihváćene u islamskom svijetu, mnoge su zločinačke i čak prijetnja opstanku ljudske vrste.

Što se tiče "zapadne civilizacije", možda bismo trebali poslušati ono što je navodno Gandhi rekao kad su ga pitali što misli o "zapadnoj civilizaciji": rekao je da bi to mogla biti dobra zamisao.

ZNAČAJNO OBUZDAVANJE?

Na osnovu intervjua danih Michaelu Albertu, 30. rujna 2001. i Gregu Ruggieru, 5. listopada 2001.

Pitanje: Došlo je do velikih pokreta trupa i upotrebe ekstremne militarističke retorike, sve do komentara o uklanjanju vlada, itd. A opet čini se da je došlo do značajnog obuzdavanja... što se dogodilo?

Noam Chomsky: Od prvih dana napada, vode NATO-a, stručnjaci za regiju, a vjerojatno i njihove vlastite obavještajne službe (da ne spominjemo ljude poput Vas i mene) upozoravali su Bushovu vladu da će, reagiraju li masovnim napadom u kojem će poginuti mnoštvo nedužnih ljudi, ispuniti žarke želje bin Ladena i njemu sličnih. To bi bilo istina – možda osobito u tom slučaju – i da ubiju bin Laden, bez da pribave uvjerljive dokaze o njegovoj umiješanosti u zločine počinjene 11. rujna. Njega bi tada kao mučenika doživljavala čak i ona ogromna većina muslimana koji osuduju te zločine. Ako ga se ušutka zatvorom ili smrću, njegov će glas nastaviti odjekivati na desecima tisuća kazeta koje već kruže muslimanskim svijetom, u mnogo-

brojnim intervjima, uključujući one koje je dao krajem rujna. Napad u kojem bi poginuli nedužni Afganistanci doslovno bi regrutirao nove pristaše za užasne ciljeve bin Ladenove mreže i drugih terorističkih snaga što su ih prije 20 godina CIA i njihovi suradnici oformili kako bi vodili Sveti rat protiv Rusa, a koje su istodobno provodile svoje planove.

Poruka je, čini se, napokon dospjela do Bushove vlade, koja je – mudro, s njihove točke gledišta – izabrala drukčiji pristup.

No, riječ "obuzdavanje" čini mi se upitnom. 16. rujna *New York Times* je izvijestio da je "Washington također zatražio [od Pakistana] obustavljanje dovoda goriva... i konvoja kamiona koji afganistanskom stanovništvu dopremaju hranu i druge potrepštine". Zapanjujuće je da ta vijest nije na Zapadu izazvala nikakvu reakciju, okrutno podsjećajući na prirodu zapadne civilizacije koju vode i intelektualne elite podržavaju. Sljedećih je dana tim zahtjevima udovoljeno. 27. rujna isti je izvjestitelj napisao da su pakistanski dužnosnici "danас izjavili da neće odustati od namjere da zatvore granicу s Afganistanom, dugu 1400 milja, što je od njih tražila Bushova vlada, budući da, kako su dužnosnici rekli, žele biti sigurni da se među valom izbjeglica ne kriju ljudi g. bin Laden" (John Burns, Islamabad). "Prijetnja vojnim napadima natjerala je međunarodne humanitarne djelatnike da se povuku i ugrozila programe pomoći"; izbjeglice koje stižu u Pakistan "nakon teškog putovanja iz Afganistana opisuju prizore očaja i straha kod kuće, dok prijetnja vojnim napadima pod američkim vodstvom njihovu dugotrajniju bijedu pretvara u potencijalnu katastrofu" (Douglas Frantz, *New York Times*, 30. rujna). "Zemlja je bila na infuziji", kaže jedan od evakuiranih humanitarnih djelat-

nika, "a upravo smo prekinuli dovod" (John Sifton, *New York Times Magazine*, 30. rujna).

Prema vodećem svjetskom dnevnom listu, Washington je, dakle, poduzeo mjere koje će uzrokovati smrt i patnju ogromnoga broja Afganistanaca, milijuni kojih su već sada na rubu gladi. To je smisao upravo citiranih riječi, i mnogih sličnih.

Velik broj jadnih ljudi užasnut je napuštao granice Afganistana nakon što je Washington zaprijetio da će bombama uništiti ono što je još ostalo od Afganistana i pretvoriti Sjeverni savez u teško naoružanu vojnu silu. Ti se ljudi sasvim prirodno boje da će te snage, sada znatno ojačane, ako im se to dopusti ponovno činiti zločine poput onih koji su već rasstrigli tu zemlju. Velik dio stanovništva je pozdravio Talibane koji su istjerali zločince, što ih Washington i Moskva sada žele iskoristiti u svoje svrhe.

Popis njihovih zločina je jeziv. Izvršni direktor odjela za naoružanje organizacije Nadziranje ljudskih prava, Joost Hiltermann, stručnjak za Bliski istok, opisuje razdoblje njihove vladavine od 1992. do 1995. kao "najgore u povijesti Afganistana". Izvještaji skupina Ljudska prava tvrde da su njihove frakcije pobile deserke tisuća civila, vršile masovna silovanja i druge zločine. To se nastavilo za njihovih borbi s Talibanima. Da navedem jedan primjer, 1997. pobili su 3000 ratnih zarobljenika, tvrdi HRW, i proveli masovno etničko čišćenje područja za koja se sumnjalo da podržavaju Talibane, ostavljajući za sobom spaljena sela (vidi, između ostalog, Charles Sennott, *Boston Globe*, 6. listopada).

Nema razloga sumnjati da se talibanski teror, dovoljno užasan sam po sebi, znatno pojačao kao odgovor na ista očekivanja koja su izbjeglice navele na bijeg.

Kad stignu do zatvorenih granica, izbjeglice su osuđene na tihu smrt. Samo se mali broj uspijeva probiti preko udaljenih planinskih prijelaza. Koliko ih je već podleglo ne

možemo procijeniti. Za nekoliko tjedana počinje oštra zima. U izbjegličkim logorima s druge strane granice nalazi se nekoliko reportera i humanitarnih djelatnika. Ono što oni opisuju dovoljno je jezivo, no oni znaju, kao što i mi znamo, da oni vide sretnike, one rijetke koji su uspjeli pobjeći – i koji se nadaju da "će se čak i okrutni Amerikanci sažaliti nad njihovom razorenom zemljom" i obustaviti taj tihi genocid (*Boston Globe*, 27. rujna, strana 1).

Svjetski prehrambeni program (WFP) UN-a uspio je početkom listopada kamionima ubaciti tone hrane u Afganistan, premda to po njihovim procjenama zadovoljava tek 15 posto potreba nakon evakuacije međunarodnog osoblja i trotjednog prekida isporuka nakon 11. 09. Međutim, WFP je objavio da je obustavio sve konvoje s hranom i svaku isporuku hrane preko svog lokalnog osoblja zbog zračnih napada 7. listopada. "Mračne prognoze prema kojima čak 1,5 milijuna izbjeglica bježi iz zemlje nešto su bliže ostvarenju" nakon napada, tvrdi AFP, navodeći kao izvore humanitarne dužnosnike. Jedan od direktora u WFP rekao je da je nakon napada prijetnja humanitarne katastrofe, koja je već ionako bila velika, "dostigla razmjere o kojima ne želim ni razmišljati". "Suočeni smo s humanitarnom krizom epskih razmjera u Afganistanu, gdje 7,5 milijuna ljudi gladuje i može umrijeti od gladi", upozorio je glasnogovornik UNHCR-a. Sve agencije smatraju da je bacanje paketa hrane iz zraka posljednje sredstvo i preferiraju kamione, kojima se, kažu, može doprijeti do gotovo svih dijelova zemlje. *Financial Times* je izvijestio da su viši dužnosnici nevladinih organizacija na bučno najavljuvanu američku zračnu pomoć u hrani reagirali "sarkastično" i "prezrivo", odbacujući je kao "propagandni trik a ne način da se Afganistancima pruži prijeko potrebna pomoć", kao "sredstvo propagande" kojim se "humanitarna pomoć isko-

rištava za cinične propagandne ciljeve" nakon što su zračni napadi "onemogućili jedini način dopremanja velikih količina hrane Afganistancima – konvoje kamiona" WFP-a ("UN brine obustava pomoći zbog zračnih napada", "Humanitarni djelatnici pogodjeni pri povezivanju bacanja hrane i zračnih napada", *Financial Times*, 9. listopada, pozivajući se na Oxfam, Liječnike bez granica, Kršćanska pomoć, Fondacija spasimo djecu i dužnosnike UN-a). Humanitarne agencije su "sarkastično kritizirale svakonoćna američka bacanja paketa hrane". "Isto bi tako mogli bacati letke", komentirao je britanski humanitarac, misleći na propagandne poruke na paketima. "Dužnosnici WFP-a tvrde da [bacanje paketa iz zraka] zahtijeva ljude na terenu koji bi skupljali hranu" i dijelili je, te da se "mora izvoditi po danu" uz odgovarajuća upozorenja ("Raste skepsa glede američke zračne pomoći", *Financial Times*, 10. listopada).

Ako su te reakcije točne, onda je izravan učinak bombardiranja i popratnog bacanja paketa hrane iz zraka značajno smanjenje zaliha hrane dostupnih izglađnjeloj populaciji, barem kratkoročno, istodobno čineći "mračne prognoze" bližim ostvarenju. Možemo se samo nadati da će mučenje prestati prije negoli se dogodi najgore i da će obustava dostave prijeko potrebne hrane biti kratkotrajna.

Nije lako biti optimist u tom pogledu, s obzirom na izneseno. *New York Times*, na primjer, u jednom tekstu na unutrašnjim stranicama usput spominje da "prema aritmetici Ujedinjenih naroda uskoro 7,5 milijuna Afganistanača neće imati ni koricu kruha, ... no dok bombe padaju" dostava hrane kamionima (jedini učinkovit način) smanjena je na pola a preostalo je tek nekoliko tjedana do oštре zime, koja će drastično smanjiti mogućnost dopremanja hrane (Barry Bearek, 15. listopada, B8). Daljnji se proračuni ne navode, no nije teško izračunati. Što god se dogodilo, činjenica

da se takvo stanje uzima zdravo za gotovo, nešto s čime se računa, ostavlja čovjeka bez riječi.

Valja imati na umu da od prvih dana nakon napada 11. 09., ništa nije stajalo na putu bacanju velikih količina hrane iz zraka ljudima zatočenima u unutrašnjosti zemlje koju se opet okrutno muči; niti, čini se, dopremanju još većih količina kamionima, kao što su pokazala nastojanja UN-a, dok nisu ukinuta.

Kakva god bila daljnja politika, humanitarna katastrofa se već dogodila, a još gore slijedi. Možda najtočniji opis dala je divna i hrabra indijska spisateljica i aktivistkinja Arundhati Roy, pišući o operaciji Beskrajna pravda što ju je objavila Bushova vlada: "Pogledajte beskonačnu pravdu ovoga stoljeća. Civilni umiru od gladi čekajući da ih pobiju" (*Guardian*, 29. rujna).

Njezina prosudba nimalo ne gubi na snazi zbog činjenice da su vladini stručnjaci za odnose s javnošću shvatili da je fraza "beskrajna pravda", koja sugerira božansku predodžbu o sebi, bila propagandna pogreška, kao i "križarski pohod". Zato je promijenjena u "trajna sloboda" – frazu koja, u svjetlu povijesnih zbivanja, ostavlja čovjeka bez riječi.

- P.:** UN su objavili da je prijetnja smrti od gladi u Afganistanu ogromna. Sve su glasniji međunarodni protesti po tom pitanju i sada SAD i Britanija govore o dostavi hrane da se spriječi glad. Da li oni doista popuštaju, ili je to samo privid? Koji su njihovi motivi? Kakav će biti opseg i efekat njihovih nastojanja?

N. C.: Ujedinjeni narodi procjenjuju da smrt od gladi izravno prijeti 7-8 milijuna ljudi. *New York Times* donosi mali članak (25. rujna) o tome kako gotovo šest milijuna Afganistanaca ovisi o hrani koju doprema UN, uz 3,5 milijuna u izbjegličkim logorima izvan zemlje, od kojih su mnogi pobegli neposredno prije zatvaranja granica. U članku se tvrdi da se nešto hrane šalje logorima izvan Afganistana. Planeri i komentatori zasigurno shvaćaju da se moraju na neki način prikazati kao humanitarci koji nastoje spriječiti užasnu tragediju koju su uzrokovale prijetnje vojnim napadom i zatvaranje granica koje su oni tražili. "Stručnjaci savjetuju Sjedinjenim Državama da poprave svoj image povećanjem pomoći afganistanskim izbjeglicama te pružanjem pomoći u obnovi gospodarstva" (*Christian Science Monitor*, 28. rujna). I bez savjeta stručnjaka za odnose s javnošću, dužnosnici vlade izgleda shvaćaju da moraju slati hranu izbjeglicama koje prijeđu granicu, te barem simbolično nastojati dopremiti hranu gladnim u zemlji: kako bi "spasili živote", ali i "pomogli napore da se nadu terorističke skupine u Afganistanu" (*Boston Globe*, 27. rujna, navodeći izjavu dužnosnika Pentagona, koji to opisuje kao "pridobivanje srca i umova naroda"). *New York Times* obradio je, po odluci uredništva, istu temu sljedećeg dana, 12 dana nakon što je taj list objavio da je počela provedba ubilačkih operacija.

Što se tiče opsega pomoći, čovjek se samo može nadati da je ogromna ili će ljudska tragedija biti nesaglediva kroz par tjedana. Ako je vlada razumna, barem će se praviti važni "velikom pomoći iz zraka" koju službenici spominju, ali je do 30. rujna nisu počeli sprovoditi u djelo, sigurno ne zbog nedostatka sredstava.

P.: Medunarodne pravne institucije vjerojatno bi ratificirale napore da se bin Laden i ostali, pod pretpostavkom da im se može dokazati krivnja, uhapse i da im se sudi, uključujući i primjenu sile. Zašto SAD izbjegavaju taj pristup? Je li stvar samo u odbijanju da se legitimizira pristup koji bi se mogao upotrijebiti i protiv naših terorističkih djela, ili ima i drugih razloga?

N. C.: Velik dio svijeta tražio je od SAD-a da pruže neki dokaz povezanosti bin Adena sa zločinom; kad bi se pružio takav dokaz, ne bi bilo teško pribaviti ogromnu podršku međunarodnom naporu, pod pokroviteljstvom UN-a, da ga se uhapsi i da se sudi njemu i njegovim suradnicima.

To nije nemoguće postići diplomatskim putem, kao što su Talibani dali na znanje na razne načine, no taj je pristup prezriivo odbačen u korist upotrebe sile.

Međutim, pribavljanje uvjerljivih dokaza nije jednostavno. Čak i ako su bin Laden i njegova mreža upleteni u događaje od 11. 09., nije lako pružiti uvjerljive dokaze. Možuće je da je većina počinitelja poginula na svojim užasnim zadacima.

Koliko je teško pružiti uvjerljive dokaze pokazalo se 5. listopada kad je britanski premijer Tony Blair objavio na velika zvona da više "uopće nema sumnje" da su bin Laden i Talibani odgovorni za zločin, te dao na uvid dokumentaciju koja se temelji na vjerojatno najintenzivnijoj istrazi u povijesti u kojoj su sudjelovale zapadne obavještajne službe. Usprkos tome što je optužba *prima facie* uvjerljiva, i što je napor da se ona ustanovi bez presedana, dokumentacija je iznenađujuće tanka. Samo se mali dio uopće tiče zločina od 11. rujna, a ni to malo sigurno ne bi bilo shvaćeno ozbiljno da je optužba uperena protiv zapadnih državnih zločinaca ili

njihovih klijenata. *Wall Street Journal* točno opisuje dokumente kao "sličnije optužnici nego dokazima", i to u tekstu na zadnjoj stranici. Također ističu, ispravno, da to nije važno, navodeći višeg dužnosnika SAD-a koji je izjavio da je "kriminalistička istraga irelevantna. Plan je uništiti bin Laden i njegovu organizaciju". Smisao prikupljene dokumentacije je u tome da Blairu, glavnom tajniku NATO-a i drugima omogući da uvjere svijet kako su dokazi "jasni i uvjerljivi".

Malo je vjerojatno da će takva optužba biti uvjerljiva ljudima na Bliskom istoku, o čemu je Robert Fisk odmah izvijestio, ili bilo kome tko vidi dalje od novinskih naslova. Vlade i njihove organizacije, naprotiv, imaju svoje razloge. Čovjek se može zapitati zašto su stručnjaci za propagandu u Washingtonu odabrali Blaira da iznese optužbu: možda zato da bi se održao privid da se neki vrlo uvjerljivi dokazi još ne iznose iz "sigurnosnih razloga" ili zato što se nadaju da će on uspješno zauzeti churchillovsku pozu.

U pozadini su druga minska polja kroz koja planeri moraju oprezno kročiti. Da ponovno citiram Arundhati Roy: "Talibanska reakcija na zahtjeve SAD-a da izruče bin Ladenu bila je neuobičajeno razumna: pružite dokaze, pa ćemo ga izručiti. Reakcija predsjednika Busha je da se o zahtjevu ne može pregovarati". Ona dalje navodi jedan od mnogih razloga zašto je takav okvir neprihvatljiv Washingtonu: "Kad se već pregovara o izručenju glavnih i odgovornih, može li India istodobno zatražiti od SAD-a da izruče Warrena Andersona? On je bio predsjedavajući tvrtke Union Carbide, odgovorne za istjecanje plina u Bhopalu 1984, kada je poginulo 16 000 ljudi. Prikupili smo potrebne dokaze. Sve je u dojima. Lijepo vas molimo, možemo li ga dobiti?"

Ne moramo izmišljati primjere. Vlada Haitija tražila je od Sjedinjenih Država da izruče Emmanuela Constanta,

jednog od najbrutalnijih paravojnih vođa dok su vlade (prvog) Busha i Clintonova (suprotno mnogim iluzijama) pružale prešutnu podršku vladajućoj hunti i bogatašima koji su je podržavali. Constantu je na Haitiju suđeno u odsutnosti i osuđen je na doživotni zatvor zbog svoje uloge u pokoljima. Je li izručen? Da li to izaziva bilo kakvu zabrinutost dominantnih medija? Postoje, naravno, dobri razlozi za negativne odgovore: njegovo izručenje moglo bi otkriti veze koje su neugodne za Washington. A osim toga, on je bio važna figura u pokolju svega 5000 ljudi – srazmjerno broju stanovnika, u SAD bi to značilo nekoliko stotina tisuća.

Takvi navodi izazivaju napade mahnitosti na ekstremnim rubovima zapadnog mišljenja, od kojih se neki nazivaju "ljevicom". Ali za zapadnjake koji su sačuvali zdrav razum i moralni integritet, kao i za mnoge tradicionalne žrtve, ti su navodi smisleni i poučni. Za pretpostaviti je da to vođe vlada razumiju.

Taj jedan primjer koji navodi Roy tek je, naravno, početak; osim toga, to je jedan od manjih primjera, ne samo zbog razmjera zločina, nego i zato što to nije bio eksplicitno državni zločin. Što bi bilo da Iran zatraži izručenje vlada Cartera i Reagana, a da odbije pružiti opširne dokaze o zločinima koje su one sprovodile – i koji nesumnjivo postoji? Ili da Nikaragva zatraži izručenje novoimenovanoga ambasadora pri UN-u, čovjeka koji je službovao kao "prokonzul" (kako su ga često nazivali) feudalnog posjeda Honduras, gdje je sigurno bio svjestan zločina državnih terorista koje je podržavao; što je još važnije, bio je lokalni nadzornik terorističkog rata protiv Nikaragve, koji je vođen iz baza u Hondurasu. Bi li ih SAD izručile? Bi li takav zahjev izazvao makar podsmjeh?

A to je tek početak. Bolje je vrata ostaviti zatvorenima, kao što je bolje impresivno šutjeti, što se i čini otkako je

vodeća figura koja je upravljala operacijama osuđenim kao terorističke od strane najviših postojećih međunarodnih tijela postavljena na čelo "rata protiv terorizma". I sâm bi Jonathan Swift ostao bez teksta.

To bi mogao biti razlog zašto vladini stručnjaci za odnose s javnošću radije rabe dvomislen pojma "rat" umjesto eksplicitnijeg pojma "zločin" – "zločin protiv čovječnosti", kako su to Robert Fisk, Mary Robinson i drugi točno opisali.

P.: Bude li talibanski režim srušen, a bin Laden ili netko drugi za koga se tvrdi da je kriv uhvaćen ili ubijen, što dalje? Što će biti s Afganistanom? Što će se dogoditi u okolnim područjima?

N. C.: Razumni plan vlade bio bi nastaviti s tekućim programom tihoga genocida, u kombinaciji s humanitarnim gestama kako bi pobrali aplauz poznatih zborista od kojih se očekuje da slave plemenite vode, po prvi put u povijesti predane "načelima i vrijednostima", koji svijet vode u "novo doba" idealizma i posvećenosti posvemašnjem "dokidanju nečovječnosti". Turska će se rado pridružiti "ratu protiv terorizma" koji vodi Washington, čak je spremna poslati kopnenu vojsku. Razlog je tome, rekao je premijer Ecevit, što je Turska "dugom zahvalnosti" vezana za SAD, jer je Washington, za razliku od europskih zemalja, "podržao Ankaru u borbi protiv terorizma". On misli na 15-godišnji rat, koji je dostigao vrhunac krajem devedesetih uz sve veću američku pomoć, i koji je ostavio desetke tisuća mrtvih, 2-3 milijuna izbjeglica i 3500 razorenih gradova i sela (sedam puta više nego što je stradalo na Kosovu pod bombama

NATO-a). Washington je također obilno pohvalio i nagradio Tursku što se pridružila humanitarnom naporu na Kosovu, rabeći iste one lovce F-16 koje su joj pribavile SAD i koje su tako učinkovito upotrijebili u vlastitim opsežnim operacijama etničkog čišćenja i državnog terora. Vlada bi također mogla pokušati pretvoriti Sjeverni savez u stvarnu silu te uključiti u njega i one ratne vode koji su mu sada suprotstavljeni, poput bivšeg miljenika Washingtona, Gulbuddina Hekmatyara, koji je sada u Iranu. Britanski i američki komandosi će vjerojatno poduzimati misije u Afganistanu, uz selektivno bombardiranje manjeg opsega, kako se ne bi regrutirale nove snage za stvar radikalnih islamista.

Kampanje SAD-a ne valja površno usporedivati s neuspjelom ruskom invazijom osamdesetih godina. Rusi su se borili protiv velike vojske od oko 100 000 vojnika, možda i više, koje su organizirali, obučili i teško naoružali CIA i njezini saveznici. SAD se suočavaju sa zbrda-zdola skupljenim snagama u zemlji koja je gotovo sasvim razorena tijekom 20 godina užasa, za koji smo mi nemalo odgovorni. Takve bi talibanske snage mogle brzo popustiti, s izuzetkom male tvrde jezgre.

A za očekivati je da će preživjelo stanovništvo dobrodošlicom dočekati osvajačke snage, ako nisu odveć izravno povezane s ubilačkim bandama koje su raspršile zemlju prije nego su Talibani došli na vlast. U stanju u kakvom se oni nalaze, mnogi bi vjerojatno pozdravili dolazak Džingis Kana.

Što dalje? Afganistanci u izbjeglištvu, a čini se i neki unutrašnji elementi koji nisu dijelom talibanskog užeg kruga, pozivaju UN da uspostavi neku vrstu prijelazne vlade. Taj bi proces možda uspio nešto spasiti iz opće katastrofe, dobije li značajnu potporu, preko nezavisnih izvora

poput UN-a ili pouzdanih nevladinih udruga. To bi trebala biti minimalna odgovornost onih koji su ovu osiromašenu zemlju pretvorili u zemlju terora, očaja, leševa i osakaćenih žrtava. To bi se moglo dogoditi, ali samo uz značajnu pomoć bogatih i moćnih društava. Za sada je Bushova vlada odbacila mogućnost bilo čega sličnoga, objavivši da se neće baviti "izgradnjom nacije" – niti za sada (30. rujna) nečim mnogo časnijim i humanijim: pružanjem značajne pomoći, bez miješanja, za "izgradnju nacije" onima koji bi možda doista mogli nešto postići u tom smislu. No, trenutačno odbijanje takvog pristupa nije uklesano u kamenu.

Što će se zbivati u drugim područjima ovisi o unutrašnjim faktorima, o politici stranih sila (među kojima su, iz očitih razloga, najvažnije SAD) i o dalnjem razvoju događaja u Afganistanu. Malo se toga može reći sa sigurnošću, ali za većinu se raspoloživih pristupa može razumno procijeniti kakav bi im bio ishod – a postoje mnoge mogućnosti, tolike da ih se ne može sve razmotriti u kratkim opaskama.

P.: Kako bi oformile međunarodni savez, SAD su iznenada promijenile stav prema mnogim zemljama na Bliskom istoku, u Africi i Aziji, nudeći različite političke, vojne i finansijske ustupke u zamjenu za oblike podrške. Kako bi ti iznenadni potezi mogli utjecati na političku dinamiku u tim područjima?

N. C.: Washington kroči vrlo oprezno. Valja imati na umu što je ulog: najveće svjetske zalihe energije, prvenstveno u Saudijskoj Arabiji, ali i diljem zaljevskog područja, uz neznamjene izvore u središnjoj Aziji. Premda je to manje va-

žno, Afganistan se godinama razmatrao kao moguće mjesto za postavljanje cjevovoda koji bi pomogli SAD-u u složenom manevriranju nadzorom srednjoazijskih izvora. Države sjeverno od Afganistana su nestabilne i nasilne. Najvažnija je Uzbekistan. Organizacija za nadziranje ljudskih prava ju je osudila zbog ozbiljnih zločina, a u zemlji se vodi borba s islamskim ustanicima. Slično je u Tadžikistanu, najvažnijoj stanici za trgovanje drogom na putu prema Europi, pri čemu Sjeverni savez kontrolira veći dio afganistsko-tadžikistske granice i po svemu sudeći ima vodeću ulogu u trgovini drogom otkako su Talibani gotovo sasvim uništili proizvodnju maka. Bijeg Afganistanaca prema sjeveru mogao bi dovesti do raznih unutrašnjih problema. Pakistan, glavna podrška Talibanim, ima jak unutrašnji radikalno islamski pokret. Pakistanska je reakcija nepredvidljiva i potencijalno opasna, ako se Pakistan upotrijebi kao baza za operacije američke vojske u Afganistanu; a postoji i vrlo opravdana zabrinutost zbog činjenice da Pakistan ima nuklearno naoružanje. Pakistanski je vojni vrh oprezan, iako im je stalo do vojne pomoći SAD-a (koja im je već obećana), zbog nestabilnih odnosa u prošlosti, kao i zbog zabrinjavajuće mogućnosti da se neprijateljski nastrojen Afganistan poveže s njihovim istočnim neprijateljem, Indijom. Ne sviđa im se što Sjeverni savez vode Tadžikistanci, Uzbekistanci i druge afganistske manjine koje su neprijateljski raspoložene prema Pakistanu a koje podržavaju Indija, Iran i Rusija, a sada i SAD.

U zaljevskom su području čak i bogati i sekularni elementi ogorčeni zbog politike SAD-a i često potiho izravaju područku bin Ladenu, kojega preziru, kao "savjesti islama" (*New York Times*, 5. listopada, navodeći riječi međunarodnog pravnog savjetnika multinacionalnih kompanija školovanoga u SAD-u). Potiho, jer su to vrlo represivne

države; jedan od razloga ogorčenosti na SAD je upravo njihova podrška tim režimima. Unutrašnji sukobi bi se lako mogli proširiti, uz nesagleđive posljedice, naročito ako se ugrozi nadzor SAD-a nad ogromnim resursima toga područja. Slični se problemi protežu od Sjeverne Afrike do Jugoistočne Azije, a osobito su izraženi u Indoneziji. Čak i bez obzira na unutrašnji sukob, povećan priliv oružja u zemlje regije povećava vjerojatnost oružanog sukoba i priliv oružja terorističkim organizacijama i trgovcima drogom. Vlade su spremne pridružiti se SAD-u u "ratu protiv terorizma" kako bi dobile podršku za svoj vlastiti državni terorizam, koji je često šokantnih razmjera (najočitiji su primjeri Rusija i Turska, premda je Turska uvijek primala značajnu podršku od SAD-a).

P: Pakistan i Indija, susjedi naoružani nuklearnim arsenalom, već su godinama na rubu sukoba. Kako bi iznenadan i intenzivan pritisak kakav SAD trenutačno vrši u regiji mogao djelovati na njihov već ionako zategnut odnos?

N. C.: Glavni izvor sukoba je Kašmir, Indija tvrdi da se ondje bori protiv islamskog terorizma, dok Pakistan tvrdi da Indija tom području ne dopušta samoodređenje i da sama provodi terorizam velikih razmjera. I jedno i drugo je, nažlost, u osnovi točno. Oko Kašmira se vodilo nekoliko ratova, zadnji 1999., kad su obje države imale nuklearno naoružanje; tada je srećom stvar ostala pod kontrolom, no to teško da se može garantirati. Prijetnja nuklearnog rata vjerojatno će se povećati ako SAD ustraju na militarizaciji svemirskih programa (eufemistički nazivanoj "raketni štit").

To uključuje podršku širenja kineske nuklearne sile, kako bi se dobio kineski pristanak na programe. Vjerojatno će pro Indija pokušati dostići Kinu, zatim Pakistan, i tako dalje, uključujući Izrael. Njihov je nuklearni potencijal bivši zapovjednik Strateške komande SAD-a opisao kao "iznimno opasan" i kao jednu od najvećih prijetnji u regiji.

Situacija je doista "zapaljiva", možda i gora.

P.: Prije 11. 09. Bushova je vlada bila oštro kritizirana, pa i od savezničkih zemalja, zbog političke "jednostranosti" – odbijanja da potpiše sporazum iz Kyota, namjere da prekrši povelju ABM radi militarizacije svemira programom "obrane projektilima", napuštanja konferencije o rasizmu u Durbanu, u Južnoj Africi, da navedemo samo neke novije primjere. Bi li iznenadna orientacija na građenje savezništva mogla uroditи novom "višestranošćу" što bi dovelo do nenadanog pozitivnog razvoja po nekim pitanjima – poput recimo palestinskog problema?

N. C.: Valja imati na umu da je Bushova "jednostranost" nastavak uobičajene prakse. Clinton je 1993. obavijestio UN da će SAD – kao i ranije – djelovati "višestrano kad je moguće, ali i jednostrano kad je potrebno", i to je i činio. Taj je stav ponovila ambasadorica pri UN-u Madelaine Albright, a 1999. i ministar obrane William Cohen, koji je objavio da su SAD spremne na "jednostranu upotrebu vojne sile" za obranu vitalnih interesa, što uključuje "osiguravanje neometanog pristupa ključnim tržištima, izvorima energije i strateškim resursima" i sve ostalo za što Washington smatra da potпадa pod njegovu jurisdikciju. No, istina je da je

Bush otisao dalje, izazvavši zabrinutost među svojim saveznicima. Trenutačna potreba za formiranjem koalicije vjerojatno će ublažiti retoriku, ali teško da će promijeniti politiku. Od članova koalicije očekivat će se da budu tihi i poslušni podržavatelji, a ne sudionici. SAD eksplicitno zadržava za sebe pravo da djeluje kako želi i pažljivo izbjegava svako smisленo obraćanje međunarodnim institucijama, kao što nalaže zakon. Neke geste upućuju na suprotno, ali nisu uvjerljive, premda će ih vlade vjerojatno prihvatići, povinjući se sili, što ionako redovito čine iz vlastitih razloga. Nije izgledno da će Palestinci imati bilo kakve koristi. Naprotiv, teroristički napad 11. rujna bio je težak udarac za njih, što su i oni i Izrael odmah shvatili.

P.: Državni tajnik Colin Powell od 11. 09. navješćuje da bi SAD mogle promijeniti stav prema Palestincima. Kako to tumačite?

N. C.: Tumačim to upravo onako kako to tumače dužnosnici i drugi izvori koje *New York Times* navodi pri kraju teksta na naslovnoj strani. Naglasili su da Bush i Powell ne pristaju ni na Clintonove prijedloge iz Camp Davida, koji su bili hvaljeni u ovdašnjim dominantnim medijima, ali su potpuno neprihvatljivi, iz razloga koji su precizno raspravljeni u Izraelu i drugdje, i koje je uostalom svatko mogao vidjeti na karti – što je, pretpostavljam, jedan od razloga zašto su karte bile tako teško dostupne ovdje, premda ne u Izraelu i drugdje. Više pojedinosti se može naći u člancima iz razdoblja sastanka u Camp Davidu, uključujući moje, i esejima sakupljenim u zborniku *The New Intifada* (ur. Roane Carey).

P.: Slobodan protok informacija medu prvim je žrtvama svakog rata. Je li ova situacija na bilo koji način iznimka? Primjeri?

N. C.: Zatrepe slobodnom protoku informacija u zemljama poput SAD-a teško se mogu povezati s vladom; prije je riječ o poznatim oblicima autocenzure. Sadašnja situacija nije iznimna – premda je po mom mišljenju bitno bolja nego inače.

Ima, međutim, zapanjujućih primjera napora vlade SAD-a da ograniči slobodan protok informacija drugdje u svijetu. Arapski svijet imao je jedan otvoren i slobodan izvor vijesti, satelitski TV kanal Al-Jazeera u Kataru, napravljen po uzoru na BBC, koji je imao ogromnu publiku diljem arapskog svijeta. To je jedini necenzurirani izvor, koji donosi mnoge važne vijesti i rasprave uživo i pokriva širok spektar mišljenja – dovoljno širok da uključi Colina Powella, nekoliko dana prije 11. 09., i izraelskog premijera Baraka (i mene, tek toliko da obznam pristranost). Al-Jeezera je također "jedina međunarodna novinska organizacija koja ima reportere u dijelovima Afganistana koje nadziru Talibani" (*Wall Street Journal*). Među drugim primjerima, zaslužna je za ekskluzivne snimke uništenja budističkih kipova koje je s pravom razbjesnilo svijet. Također je pribavila opširne intervjuje s bin Ladenom koje su zapadne obavještajne službe, uvjeren sam, pomno pratile i koji imaju neprocjenjivu vrijednost za sve koji žele razumijeti što on misli. BBC ih je preveo i emitirao, nekoliko i nakon 11. 09..

Diktature u regiji se, naravno, boje kanala Al-Jazeera i preziru ga, osobito zbog otvorenog iznošenja njihovih zločina. SAD su im se pridružile. BBC prenosi da "SAD nisu prva zemlja koju je razbijesnio program Al-Jazeera, na koji

su ranije bjesnili Alžir, Maroko, Saudijska Arabija, Kuvajt i Egipat, zbog pružanja prostora političkim disidentima".

Emir od Katara je potvrdio da je "Washington tražio od Katara da obuzda utjecajnu i urednički nezavisnu arapsku televizijsku stanicu Al-Jazeera", prenosi BBC. Emir, koji je i predsjedavajući Islamske konferencije, koja se sastoji od 56 država, obavijestio je medije u Washingtonu da je Državni tajnik Powell vršio na njega pritisak da obuzda stanicu Al-Jazeera: da "uvjeri urednike stanice Al-Jazeera da budu manje oštiri", prenosi Al-Jazeera. Na pitanje o navodnom cenzuriranju, Emir je odgovorio: "To je istina. To je tražila vlada SAD-a, kao i prethodna vlada SAD-a" (BBC, 4. listopada, pozivajući se na Reuters).

Jedini ozbiljan prikaz ove iznimno važne vijesti donio je *Wall Street Journal* (5. listopada), u kojem se također opisuju reakcije intelektualaca i znanstvenika diljem arapskog svijeta ("doista zapanjujuće", itd.). Dodaje se, kao što je taj list već činio, da "mnogi arapski analitičari tvrde kako, na kraju krajeva, upravo dojam da Washington ne mari za kršenja ljudskih prava u službeno proameričkim zemljama poput Saudijske Arabije potiče pobjeđjeli antiamerikanizam". Intervjui s bin Ladenom i drugi materijali iz Afganistana koje je pribavila Al-Jazeera iznenađujuće se malo koriste.

Nakon što je Al-Jazeera emitirala snimku bin Adena koja je bila vrlo korisna za zapadnu propagandu i koja je odmah dospjela na prve stranice, kanal je ubrzo postao poznat. *New York Times* je objavio članak pod naslovom "Arapska stаница pruža materijal od presudnog značaja" (Elaine Sciolino, 9. listopada). Kanal je hvaljen kao "CNN arapskog svijeta, koji čitav dan donosi vijesti i emisije o političkim zbivanjima koje gledaju milijuni". "Mreža je izgradila reputaciju nezavisnim izvještavanjem koje je radikalno razlikuje od ostalih arapskih televizijskih stanica", i "usredo-

točenošću na teme koje se u većem dijelu arapskog svijeta drže kontroverznima: odsustvo demokratskih institucija, progon političkih disidenata i nejednakost žena". Članak bilježi da "američkim političarima smeta što Al-Jazeera" emitira bin Ladenove intervjuve kao i "antiamerička retorika" analitičara, gostiju i "onih koji se javljaju u program". Ostalo se ne spominje, premda je sljedećeg dana objavljeno blago uredničko upozorenje.

Dakle, postoje prepreke slobodnom protoku informacija, ali za njih se ne mogu okriviti vladina cenzura ili pritisak, to je u Sjedinjenim Državama marginalan faktor.

P.: Što bi po Vama trebala u ovom času biti uloga i prioritet društvenih aktivista koje brine pitanje pravde? Bismo li trebali obuzdati kritičnost, kako neki tvrde, ili je, naprotiv, upravo ovo čas da se takvi naporci obnove i osnaže, ne samo zato što je riječ o krizi u kojoj naši pokušaji mogu imati važan pozitivan učinak, nego i zato što je velik dio javnosti u stvari prijemčiviji za raspravu i istraživanje nego inače, čak i ako je riječ o publici koja je neprijateljski nastrojena prema ovakvim stavovima?

N. C.: Ovisi o tome što ti društveni aktivisti žele postići. Ako im je cilj eskalacija ciklusa nasilja i povećanje vjerojatnosti dalnjih zločina poput onih od 11. rujna – i, nažalost, još težih, s kojima je dobar dio svijeta upoznat – onda bi svakako trebali obuzdati svoju kritičnost i analitičnost, odbiti da misle i isključiti se iz rasprave o važnim pitanjima u kojima su sudjelovali. Isti savjet vrijedi žele li pomoći najreakcionarnijim i najregresivnijim elementima političko-

ekonomskog sistema da sprovedu planove koji će nanijeti velike štete stanovništvu ovdje i u velikom dijelu svijeta, čak možda ugroziti opstanak ljudske vrste. Ako je, naprotiv, cilj društvenih aktivista smanjenje izgleda za daljnje zločine i promicanje nade za slobodu, ljudska prava i demokraciju, onda bi trebali učiniti suprotno. Trebali bi pojačati napore da istraže pozadinu i uzroke tih i drugih zločina i posvetiti se još energičnije pravednim ciljevima kojima su već predani. Trebali bi poslušati biskupa grada San Cristobal de las Casas u južnom Meksiku, koji je bio svjedokom bijede i tlačenja, i koji poručuje Sjevernoamerikancima da "razmisle zašto su toliko omraženi" nakon što su SAD "uzrokovale toliko nasilja štiteći svoje ekonomске interese" (Marion Lloyd, Mexico City, *Boston Globe*, 30. rujna).

Svakako je utješnije slušati riječi liberalnih komentatora koji nas uvjeravaju da "nas oni mrze jer promičemo 'novi svjetski poredak' kapitalizma, individualizma, sekularizma i demokracije koji bi svugdje trebao biti normom" (Ronald Steel, *New York Times*, 14. rujna). Ili Anthonyja Lewisa, koji nas uvjerava da je u našoj dosadašnjoj politici jedino važno to što "negativno utječe na javne stavove u arapskom svijetu prema antiterorističkim nastojanjima koalicije" (*New York Times*, 6. listopada). Ono što smo učinili, objavljuje on uvjerenio, nije moglo utjecati na ciljeve terorista. To što oni govore toliko je nevažno da se može sasvim zanemariti, a također možemo odbaciti podudaranje između onoga što su govorili i njihovih akcija u proteklih 20 godina terora – što nikako nije nepoznato i o čemu su pisali ozbiljni novinari i znanstvenici. Nužna je istina, kojoj ne treba dokaza niti argumentacije, da teroristi žele "nasilno preobraziti nepopravljivo grešan i nepravedan svijet" i predstavljaju samo "apokaliptički nihilizam" (navodeći Michaela Ignatiseffa s odobravanjem). Njihovi deklarirani ciljevi i djela, kao

ni jasno artikulirani stavovi stanovništva regije – čak i vrlo proameričkih Kuvajćana – ne znače ništa. Stoga moramo zanemariti sve što smo učinili a što je moglo uzrokovati takvu reakciju.

Utješnije, nesumnjivo, ali ne i mudrije, ako nam je stalo do onoga što predstoji.

Mogućnosti svakako ima. Šok užasnih zločina već je kod elite stvorio otvoreniji stav prema promišljanju kakvo bi ne tako davno bilo nezamislivo, a to još više vrijeti za javno mnenje. Da spomenem samo vlastito iskustvo, osim gotovo neprestanih intervjeta nacionalnim radio i TV stanicama u Europi i drugdje, u SAD-u mi je omogućen pristup dominantnim medijima u mnogo većoj mjeri nego ikada ranije, a i drugi navode slična iskustva.

Naravno, bit će onih koji zahtijevaju tihu poslušnost. Očekujemo ih s ultradesne strane, a tkogod zna nešto o povijesti će to očekivati i od nekih lijevih intelektualaca, čak možda i u virulentnijem obliku. No, važno je ne dati se zaplašiti histeričnim govorom i lažima i držati se koliko je moguće puta istine i poštenja i brige za ljudske posljedice onoga što činimo, ili ne činimo. Sve su to poznate istine, ali valja ih imati na umu.

Nakon očevidnih istina, okrećemo se konkretnim pitanjima, radi ispitivanja i djelovanja.

Dodatak A

MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA

**Izvještaj o stranim terorističkim organizacijama
Objavio Ured koordinatora za protuterorizam
5. listopada 2001.**

POZADINA

Državni tajnik određuje Strane terorističke organizacije (STO), konzultirajući Ministra pravosuđa i Ministra finančija. Ta se određenja poduzimaju u skladu s Zakonom o imigraciji i nacionalnosti, uzimajući u obzir izmjene koje donosi Zakon o antiterorizmu i smrtnoj kazni iz 1996. Određenja STO-a vrijede dvije godine, nakon čega moraju biti obnovljena ili automatski prestaju važiti. Ponovno određenje nakon dvije godine je pozitivan čin i predstavlja mišljenje Državnog tajnika da se organizacija nastavila baviti terorističkom djelatnošću i da i dalje zadovoljava kriterije propisane zakonom.

U listopadu 1997, bivša državna tajnica Madelaine K. Albright odobrila je određenje prvih 30 grupa kao Stranih terorističkih organizacija.

U listopadu 1999, tajnica Albright je obnovila 27 određenja, ali je dopustila da tri organizacije budu ispuštenе

s popisa jer je njihova uključenost u terorističko djelovanje prestala i više ne zadovoljavaju kriterije za određenje.

Tajnica Albright odredila je jednu novu STO 1999. (al-Qa'ida) i još jednu 2000. (Islamski pokret Uzbekistana).

Državni tajnik Colin L. Powell obnovio je određenje 26 od 28 STO-a čija su određenja isticala, te dvije ranije određene grupe (Kahane Chai i Kach) spojio u jednu.

Važeća lista određenih Stranih terorističkih organizacija (od 5. Listopada 2001)

- Organizacija Abu Nidala (ANO)
- Skupina Abu Sayyaf
- Naoružana islamska skupina (GIA)
- Aum Shinrikyo
- Baskijska domovina i sloboda (ETA)
- Gama'a al-Islamiyya (Islamska skupina)
- HAMAS (Islamski pokret otpora)
- Harakat ul-Mujahidin (HUM)
- Hizballah (Stranka Boga)
- Islamski pokret Uzbekistana (IMU)
- al-Jihad (Egipatski islamski džihad)
- Kahane Chai (Kach)
- Kurdistanska radnička stranka (PKK)
- Oslobodilački tigrovi Tamil Eelama (LTTE)
- Organizacija Mujahedin-e Khalq (MEK)
- Nacionalna oslobodilačka armija (ELN)
- Palestinski islamski džihad (PIJ)
- Palestinski oslobodilački front (PLF)
- Narodni front za oslobođenje Palestine (PFLP)
- PFLP-Glavna komanda (PFLP-GC)

- al-Qa'ida
- Prava IRA
- Revolucionarne oružane snage Kolumbije (FARC)
- Revolucionarni nuklei (bivša ELA)
- Revolucionarna organizacija 17. studenoga
- Revolucionarna narodna oslobodilačka armija/front (DHKP/C)
- Svjetli put (Sendero luminoso, SL)
- Ujedinjene samoobrambene snage Kolumbije (AUC)

BILJEŠKA: Za opis ovih terorističkih organizacija, molimo pogledajte "Obrasci globalnog terorizma: 2000."

PRAVNI KRITERIJI ZA ODREĐENJE

Organizacija mora biti strana.

Organizacija se mora baviti terorističkom djelatnošću prema određenju u Odjeljku 212 (a)(3)(B) Zakona o imigraciji i nacionalnosti.* (vidi niže)

Djelatnosti organizacije moraju ugrožavati sigurnost građana SAD-a ili nacionalnu sigurnost (nacionalnu obranu, vanjsku politiku ili ekonomske interese) Sjedinjenih Država.

UČINCI ODREĐENJA

PRAVNI

Protuzakonito je da osoba u Sjedinjenim Državama ili na području jurisdikcije Sjedinjenih Država pruža novčanu ili drugu materijalnu pomoć određenim STO.

Predstavnicima i izvjesnim članovima određenih STO-a, ako su stranci, može biti uskraćena viza ili ih se može protjerati iz Sjedinjenih Država.

Finansijske institucije SAD-a moraju blokirati sredstva određenih STO-a i njihovih agenata i izvijestiti o blokadi Ured za kontrolu stranih sredstava, Ministarstva financija SAD-a.

DRUGI UČINCI

Odvraća donacije ili priloge navedenim organizacijama.

Jača svijest javnosti i znanje o terorističkim organizacijama.

Signalizira drugim vladama našu zabrinutost zbog navedenih organizacija.

Stigmatizira i međunarodno izolira određene terorističke organizacije.

POSTUPAK

Državni tajnik donosi odluke u vezi s određenjem i ponovnim određenjem STO-a na osnovu iscrpnog međuagencijskog istražnog postupka u kojem se proučavaju svi dokazi o djelovanju skupine, iz povjerljivih i javnosti dostupnih izvora. Ministarstvo vanjskih poslova, tjesno surađujući s Ministarstvom pravosuda i Ministarstvom financija te obaveštajnim službama, priprema podroban "službeni dosje" u kojem se dokumentira teroristička djelatnost određene STO. Sedam dana prije objavljivanja određenja STO u Federalnom registru, Ministarstvo vanjskih poslova šalje povjerljivu obavijest Kongresu.

Prema statutu, određenja podliježu pravnoj provjeri. U slučaju da se određenje STO osporava pred federalnim sudom, vlada SAD-a se oslanja na službeni dosje kako bi obranila odluku tajnika. Ti službeni dosjei sadrže obavještajne podatke i stoga su povjerljivi.

Određenja STO ističu nakon dvije godine, ako se ne obnove. Zakon dopušta da se skupine dodaju bilo kada prema odluci tajnika, nakon konzultacije ministra pravosuda i ministra financija. Tajnik također može povući određenje nakon što odluči da za to postoji osnova i obavijesti Kongres.

* **Zakon o imigraciji i nacionarnosti** određuje terorističku djelatnost u sljedećem značenju: svaka djelatnost koja je protuzakonita prema zakonima države gdje je počinjena (ili koja bi, da je počinjena u Sjedinjenim Državama, bila protuzakonita prema zakonima Sjedinjenih Država ili neke od država) i koja uključuje bilo što od navedenog:

- I) Otimanje ili sabotaža prijevoznog sredstva (uključujući zrakoplov, plovilo ili vozilo).
- II) Otimanje ili zadržavanje, prijetnja smrću, povredom ili dalnjim zadržavanjem, drugog pojedinca radi prisiljavanja treće osobe (uključujući vladine organizacije) da nešto učini ili se uzdrži od činjenja kao izravan ili neizravan uvjet puštanja otetog ili zadržanog pojedinca.
- III) Nasilan napad na međunarodno zaštićenu osobu (prema određenju u odjeljku 1116 (b)(4) glave 18, U.S. Code) ili na slobodu takve osobe.
- IV) Ubojstvo.
- V) Uporaba bilo kakvog —

- a) biološkog agensa, kemijskog agensa ili nuklearnog oružja ili naprave
 - b) ili eksploziva ili vatrenog oružja (osim za čistu novčanu dobit), s namjerom da se ugrozi, izravno ili posredno, sigurnost jednog ili više pojedinaca ili nanese znatna šteta imovini.
- VI) Prijetnja, pokušaj ili zavjera da se učini nešto od gore navedenog.
- (iii) Sintagma "baviti se terorističkom djelatnošću" znači počiniti, pojedinačno ili kao član organizacije, teroristički čin ili čin za koji počinitelj zna, ili bi trebao znati, da pruža materijalnu pomoć bilo kojem pojedincu, organizaciji ili vladu u bavljenju terorističkom djelatnošću bilo kada, uključujući bilo koju od navedenih aktivnosti:
- I) Pripremanje ili planiranje terorističke djelatnosti.
 - II) Prikupljanje podataka o potencijalnim metaima za terorističko djelovanje.
 - III) Pružanje bilo kojeg oblika materijalne pomoći, što uključuje sigurne kuće, prijevoz, komunikaciju, sredstva, lažne dokumente ili isprave, oružje, eksplozive, ili obuku, bilo kojem pojedincu za kojeg počinitelj zna ili ima razloga vjerovati da se bavi ili planira počiniti teroristički čin.
 - IV) Traženje sredstava ili drugih vrijednih stvari za terorističko djelovanje ili za neku terorističku organizaciju.
 - V) Nudenje bilo kojem pojedincu članstvo u terorističkoj organizaciji, terorističkoj vladu, ili bavljenje terorističkom djelatnošću.

Dodatak B

PREPORUČENO ŠTIVO

- Noam Chomsky, *Culture of Terrorism* (South End Press, 1988)
- Noam Chomsky, *Necessary Illusions* (South End Press, 1989)
- Noam Chomsky, *Pirates and Emperors* (Claremont, 1986; reizdanja Amana, Black Rose, Pluto)
- Chomsky & E. S. Herman, *Political Economy of Human Rights* (South End Press, 1979)
- John Cooley, *Unboby Wars: Afghanistan, America and International Terrorism* (Pluto, 1999, 2001)
- Alex George (ur.), *Western State Terrorism* (Polity-Blackwell, 1991)
- Herman, *Real Terror Network* (South End Press, 1982)
- Herman & Chomsky, *Manufacturing Consens* (Pantheon, 1998, 2001)
- Herman & Gerry O'Sullivan, *The 'Terrorism' Industry* (Pantheon, 1990)
- Walter Laqueur, *Age of Terrorism* (Little, Brown & Co., 1987)
- Michael McClintock, *Instruments of Statecraft* (Pantheon, 1992)
- Paul Wilkinson, *Terrorism and the Liberal State* (NYU Press, 1986)

O AUTORU

NOAM CHOMSKY je svjetski priznati politički aktivist, pisac i profesor lingvistike na Massachusetts Institute of Technology, gdje predaje od 1955. Chomsky je pisao i predavao širom svijeta o lingvistici, filozofiji i politici. Neka od njegovih djela su: *Powers and Prospects; World Orders, Old and New; Deterring Democracy; Manufacturing Consent* (s E.S. Hermanom); *Year 501: The Conquest Continues; Profit Over People; The New Military Humanism; New Horizons in the Study of Language and Mind; Rogue States;* te *A New Generation Draws the Line.* Napore Chomskoga za većom demokracijom pozdravljaju mirovni pokreti i pokreti za društvenu pravdu širom svijeta.